CONCILIATIO
Doctrinæ Orthodoxæ
DE
PROVIDENTIA
DEI

Illuſtribus

ORDINIBVS HOLLANDIÆ ET WEST-PHRISIÆ.

VLTÆ *ſemper & grauiſſimæ, Illuſtres Ordines, Patres patriæ, domini mei honorandi, inter mortales de religione extiterunt controuerſiæ: in quibus doctrina de prouidentia Dei reliquis longè antecellit. Etenim nulla maioris eſt momenti, nulla quæ latius & acriore omnium contentione dimanarit. Hanc diſſidentium philoſophorum ſcholis, hanc pro-*

profani vulgi sermonibus, hanc Christianorum studiis, ab omni pene memoria, magno ecclesiæ & reipublicæ damno, indignius agitari, compertum est. Malè enim viuitur, si de Deo non bene creditur: *ut verè ac grauiter de hoc argumento augustus ille Augustinus monet. Hæc autem controuersia, vt reliquæ, non aliunde, quàm ex humani ingenij (quod Dei naturam suis præiudiciis metitur) innata vanitate, & Sacrarum literarum ignorantia, profluxit.* Hinc enim, *ait Chrysostomus*, innumera mala nata sunt, quod Scripturæ ignorantur. Hinc erupit multa illa hæresium pernicies, hinc vita dissoluta,

[margin: ...ciui. Dei ...c.10.]
[margin: Roma- Hom. 1.]

ſoluta , hinc inutiles labores. Quemadmodum enim qui luce iſta priuati ſunt, recta vtique non pergunt; ita qui ad radios diuinarum Scripturarum non reſpiciunt , multa coguntur continuoq. delinquere : vtpote in longè peioribus tenebris ambulantes. *Itaque præclarè de eccleſia & republica videntur meriti, qui noſtra memoria, hanc de prouidentia Dei doctrinam ex ſacrarum literarum penetralibus explicare & illuſtrare ſtuduerunt. Quos, vt præceptores orbis Chriſtiani, reuereor & amplector. Verùm quandoquidem loquendi modis interdùm à ſe mutuo differunt, hinc quidam viri boni ac pij*

sententiarum in summa rei varietatem aliquam & dissensionem esse suspicantur: alij contra maleuoli, idipsum contentiosè exprobrant & hac ratione orthodoxis inuidiam, tribunitiis suis clamoribus & scriptionibus, apud omnes conflare, & publicam ecclesiæ pacem turbare, moliuntur. Quod quàm perniciosum etiam sit reipublicæ, non tam explicationem desiderat, quàm deplorationem & medicinam. Quamobrem operæpretium me facturum existimaui si doctiorum vestigiis insistens inde ab exordio hoc argumentum, ad meam & rudiorum vtilitatem, pro modulo arcesserem & conciliationem doctrinæ ortho-

doxæ

doxæ de prouidentia Dei seriò ac modestè meditarer. Arduum, fateor, institutum! sed debita ecclesiæ & patriæ pietas, bonorum stimulus, & doctißimorum collegarum examen ac consensus, temeritatis opinionem, vt spero, diluent. Quemadmodum enim ad commune incendium restinguendum ab omnibus meritò concurritur; nec validiorum solùm laudatur industria, sed imbecilliorum quoq; probatur studium: sic & tenuem meum, ad hanc de prouidẽtia Dei controuersiam tollendam, laborem, non omnino improbatum iri existimo. Cæterum quum duo potißimum in omni scripto, præter argumenti veritatem, requirantur,

tur; breuitas nimirum & perspicuitas; illa, vt attente, hæc, vt cum fructu legamus: vtrumque pro tenuitate mea, cum methodo, tum stylo secutus sum; ne aut obscuritas crearet dubitationem, aut prolixitas tædium. Vobis verò Illustres Ordines, Patres patriæ, domini mei honorandi, hanc qualemcunq; opellam meam; etsi vestro nomine indignam, variis de causis dedicandam existimaui. Ac primùm quidem, vt obseruantiam meam erga illustrem A. V. cui seruio ac deuinctus sum, testarer: deinde, vt laboris mei primitias, ex vestra academia prodeuntes, vobisq; debitas, offerrem: denique vt doctrinæ huius

veri-

veritatem, quam hactenus constantissime defendistis patrocinio vestro commendarem. Nam quum mecum perpedo, quanta in huius argumenti & aliorum controuersiis componendis vsi sitis pietate ac diligentia, quanta prudentia, quanta patientia ac constantia, Theodosij & Valentiani laudatissimorum imperatorum imaginem videre mihi videor. Nec metuo, vt quisquam prudentior, in iudicio meo, candorem desideret & auribus vestris aliquid dare suspicetur. Non enim abstrusa & ignota, sed aperta & prompta in omnium oculis, in omnium ore exempla versantur: & vt omnes sileant, res ipsa

demonstrat ac tacitè illustri vestro nomine, cum præstantissimis illis imperatoribus, ita loquitur.

Theodos. & Valent. Cyrillo Alexan. epist. 17

A pietate in Deum, reipublicæ nostræ constitutio pendet: & multa vtrinque est cognatio & societas. Cohærent enim inter se & altera alterius accressit incremento: ita vt vera religio iustitiæ studio, respublica verò ab vtrisque adiuta resplendeat. In regimine itaque à Deo constituti, & vincula pietatis ac prosperitatis subditorum existentes, societatem harum perpetuò indiuulsam custodimus, ac prouidentia nostra pacem inter homines procurantes, hactenus quidem reipublicæ augendæ

gendæ miniſtramus:per omnia verò ſubditis, vt ita dicamus ſeruientes, vt pij ſint & in republica verſentur ſicut pios decet, adornamus, vtriuſque, vt conuenit, curam gerentes. Neque enim fieri poteſt, vt qui alteri ſtudet, non ſimiliter & alterius curam gerat. *Hæc rerum à vobis Illuſtres Ordines in eccleſia & republica geſtarum oratio. Cuius admirabilis pietatis veſtræ conſcientia ad Illuſtrem A. V. compellandam dubio primùm, animum mihi addidit & confirmauit. Siquidem duo, præter tenuitatem meam, obſtare initio videbantur, inſcriptionum eiuſmodi frequentia, & ſcripti breui-*

tas. Verùm, re diligentius perpensa, neutrum ab officio alienum existimo. Nec enim fore arbitror, vt illiberalis animi suspicionem incurram, atque illud Augusti Cæsaris audiam, Sat istiusmodi salutatorum habemus domi: *vestra nimirum clementia, consuetudinis ac temporis præscriptione, & animi mei integritate fretus. Nec scripti, vt opinor, obesse potest exiguitas. Siquidem illustri V. A. in tanta grauissimorum negotiorum mole, non tam copia, quàm breuitas potissimùm, videtur congruere. Deinde & instituti ratio hoc iure suo postulat. Quippe quum eius doctrinæ conciliationem instituere*

tuere ſtudeam, à cuius indagatione ob ſingularem rei difficultatem & librorum de hoc argumento prolixitatem pleriq; deterrentur; breuitati cum primis conſulendum mihi exiſtimaui, vt, ad veritatem cognoſcendam, lectorem allicerem. Denique huc accedunt clariſsimorum cum veterum tum recentium ſcriptorum exempla; qui vt doctiora, ſic paria aut breuiora interdũ monumenta principibus, regibus, imperatoribus inſcribere non ſunt veriti. Teſtis eſt Ariſtoteles, qui vt grauiſsimum ſic perexiguum de mundo ſcriptum Alexandro magno dedicauit: teſtis Cyrillus Alexandrinus, qui perbreues de recta fide

libros

libros partim Theodosio imperatori, partim reginis consecrauit: Testes alij, cum nostra tum patrum memoria, plurimi: quos recensere non tam difficile, quàm inuidiosum & non necessarium. Quamobrem spero fore, vt succincti huius scripti dedicatio, nullam mihi impudentiæ aut imprudentiæ maculam aspergat: præsertim cum officij mei ratio id requirat & prudentissimorum virorum exempla præluceant. At, inquient, vt breuitate multa aliorum scripta; sic accuratione & doctrina excellunt omnia. Fateor sanè: sed hac ratione, non breuitas in vitio futura est sed operis tenuitas: quam vt agnosco, sic illu-

illuſtris A.V. ei vt ſpero ignoſcet, & conatum ſaltem non improbabit. Idq; ab A.V. etiam atque etiam rogo. Quod reliquum eſt Deum optimum maximum quæſo, vt illuſtris A.V. pietatem, prudentiam, potentiam tueatur & augeat quàm diutiſſimè ac feliciſſimè, ad eccleſiæ ac reipublicæ ſplendorem & nominis ſui gloriam ſempiternam. Ex academia veſtra Lugduno-Batava anno reſtauratæ ſalutis CIↃ.IↃ.IIIC. *Martij* V.

Illuſtri V. A.

addictiſſimus

Franciſcus Gomarus Brugenſis.

SYNOPSIS DOCTRINÆ DE PROVIDENTIA.

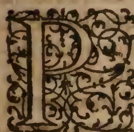
- **Prouidentia**
  - vox, cap.1.
  - res ipsa
    - natura
      - an sit? cap.2.
      - quid sit?
        - definitio.
        - partes
          - decretum A.
          - executio. B.
    - vsus cap.13.

- **A**
  - præscientia indefinita cap.3.
  - præfinitio eiusque
    - 1. subiectum } cap.4.
    - 2. attributa } cap.4.
    - 3. Distinctio cap.5.
    - 4. effectum proprium cap.6.

- **B**
  - creatio cap.7.
  - gubernatio
    - conseruatio mundi cap.8.
    - ordinatio eiusque
      - subiecta cap.9.
      - modus varius cap.10.11.12.

CONCILIATIO
Doctrinæ Orthodoxæ
DE
PROVIDENTIA DEI.

CAPVT I.

ERICLEM narrant historici, *antequam ad habendam concionem accederet, Deum semper precari solitum, ne vllum verbum, quod ad rem præsentem non conueniret, inuito sibi excideret.* Religiosè profectò & prudenter, ob teneras vulgi aures, quæ leui momento offenduntur, & peruersum quorundam studium, qui omnia in deteriorem partem rapiunt & interpretantur. Verùm id mihi multò religiosius, de Prouidentia Dei acturo, obseruandū arbitror. Quam ad rem non solùm tenuitatis meæ conscientia, materiæ grauitas, & accuratum doctorum iudicium, sed multorum etiam præiudicium hortatur & exstimulat. *Nam*

Plutarchus in Pericle.

Origenes in Ezec. hom. 1 (vt cum vetuſtiſſimo ſcriptore loquar) *confiteor libenter à ſapienti & fideli viro dictam ſententiam, quam ſæpe ſuſcipio, De Deo & verè dicere, periculum eſt. Neque enim ea tantùm periculoſa ſunt, quæ falſa de Deo dicuntur, ſed etiam quæ vera ſunt, & non opportunè proferuntur, dicenti periculum generant.* Quare ad te me conuerto Deus optime maxime, veniam opemque ſpiritus tui & prouidentiam imploro: da quæſo vt veritatem perſpiciam eamque ſanctè & oportunè proferam: lectores rectè capiant: omnes denique ſtudia noſtra, veritati & paci Chriſtianæ, ad nominis tui gloriam & eccleſiæ bonum, certatim conſecremus. Dicturus igitur de Prouidentia Dei, vt via quadam & ratione procedat oratio, à vocis explicatione, quæ rei nota eſt, ordiendum exiſtimo, ne ambiguitate illius, à vero aberremus. Etenim *prouidentiæ vox* variis modis accipi ſolet. *Primùm* enim accommodata à ſenſu metaphora, ad intellectũ transfertur & præſcientiam notat: vt Græcis πρόνοια. Hinc Phauorinus προνοεῖ, τὸ ἁπλῶς πρότερον νοεῖ: &
Thucyd. lib. 6. Heſychius πρόνοια, προενθύμησις. Sic Nicias, ἐπιθυμίᾳ μὲν ἐλάχιστα κατορθοῦνται, προνοίᾳ

νοίᾳ δὲ πλεῖστα. Cupiditate quidem paucißima rectè geruntur; prouidentia verò plurima. Huc etiam pertinet nota illa ac trita definitio. *Prouidentia est per quam futurum aliquid videtur, antequam factum sit.* Deinde synecdochicè ad voluntatem etiam pertinet & bonum consilium seu decretum significat: hoc est sapientem rerum ad finem bonum destinationem. Duo enim ad hanc prouidentiæ rationem omnino pertinent, præscientia, & præfinitio, primùm finis, secundò mediorũ. *Finis enim* (vt ex naturæ luce omnibus notum & communi sermone tritum) *prior est medijs, in intentione* (si non tempore, saltem ordine) *posterior autem executione.* Sin secus, non prouidentia, sed temeritas appellanda est. Deinde finis esse debet non solum bonus, sed etiam δυνατὸς, qui obtineri possit. Nam si malus, versutia est; si ἀδύνατον qui fieri nequeat, inscitia: quorum vtrumque quasi è diametro prouidentiæ aduersatur. Interdum tamen καταχρηστικῶς ad prauum etiam consilium refertur. Sic à Philosopho ἐκ προνοίας καὶ μετὰ διανοίας τοῦ ἀπολέσαι αὐτόν: *ex prouidentia & animo perdendi eum*, abusione quadam

Cicero de Inuentione lib.2.& August. Quæst. octuag.q.31.

Arist. mag. moral. lib.1. cap.17.

dam vocis, eodem ſenſu vſurpantur. Cæterum meliorem in partem, quum virtus
Act.24.4. ſit, adhiberi conſueuit. Qua ratione *πρόνοια* *prouidentia* Felici: & ſynonymum
Hebr. 11.40. *προβλέπειν* *proſpicere* Deo aſcribitur: &
Orthod. fid. lib.2.cap.28. *δυνάμιν προνοητικὴν* *prouidendi vim*, Damaſcenus nominat. *Tertio* metonymicè ad actionem refertur & effectum quendam prouidentiæ, hoc eſt, ſapientem rerum exiſtentium ad finem ſuum gubernationem indicat vulgo. Quo quidem modo ab effectione diſtinguitur: vt in ar-
Gregorius Nyſs. De prouidentia cap.1. tium diſtributione fieri ſolet. *Sic enim artifices quidam*, ait Nyſſenus, *ad hoc tantum, vt bene operentur, ſunt eruditi, & nullius amplius habent curam; vt tectores, ſcribæ, figuli: alij ſolùm prouident; vt agaſones & paſtores.*
1.Tim.5.8. Sic loquitur Apoſtolus εἰ δέ τις τῶν ἰδίων οὐ προνοεῖ *ſi quis verò ſuis non prouidet*. Quum autem ad hanc gubernationem requirantur duo, vtilium mediorum procuratio & noxiorũ cautio: hinc fit vt ſynecdochicè modò pro hac, modò pro illa parte à bonis auctoribus prouidentiæ vox paſſim vſurpetur. Sic etiam in ſacris literis,
Gen.22.8. *Deus ſibi pecudem videbit*, ſeu prouidebit, hoc eſt, procurabit. Similis locus eſt
Exod.

Exod. 18.21. & alibi. Atque huc etiam quadrat illud Apostoli, *προνοεῖν τὰ καλὰ prouidere honesta.* *Quartò* denique & synecdoche amplissima rerum efficiendarum & curandarum consilium & executionem illius simul complectitur. Quo sensu prouidentiam Dei hoc loco statuimus ex reipsa & veterum, à quibus voces promanarunt, sententia. Sic Cicero, *Dico igitur prouidentia Deorum mundum & omnes mundi partes & initio constitutas esse & omni tempore administrari.* Lactantius, *Est igitur diuina prouidentia (vt senserunt ij homines quos nominaui) cuius vi ac potestate omnia quæ videmus & facta sunt & reguntur.* Nec enim creari mundus, sine diuina prouidentia, potuit: nec perdurare, nisi prouidentia gubernaretur. Interim tamen prouidentiæ vox κατ' ἐξοχὴν & distinctionis ergo, quum creationi opponitur, non ad decretum Dei æternum, nec ad creationem extenditur, sed ad solam rerum gubernationem significandam commodè adhibetur vulgo. Hinc sapiens Hebræus, *Paruum & magnum ipse fecit æqualiterq́; prouidet omnibus.* Et Theodoretus, *Posuit tum ea quæ pertinent ad creationem, tum quæ faciunt*

Rom. 12.17. 2. Cor. 8.21.

De natura Deorum li.

De ira Dei cap. 10.

Sap. 6.8.

Comment. Ier. 51. & Diuinor. decret. epit. cap. Prou.

faciunt ad prouidentiam. Quia non modo condidit vniuersa, sed etiam in iis gubernandis perseuerat. Sic denique vt alios præteream, ex Gregorio Nysseno Damascenus, πρόνοια τοίνυν ἐστὶν ἡ ἐκ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινομένη ἐπιμέλεια: *prouidentia igitur est Dei in ea quæ sunt cura.*

lib. de Prou. cap. 2. Orth. fid. li. 2. c. 28.

Capvt II.

Atqve hactenus *de prouidentiæ voce & vsu illius*: iam verò ad *rem ipsam* & Dei prouidentiam accedamus, *deq; natura illius & cognitionis vsu*, pro tenuitate nostra disseramus. De natura autem quæritur generatim an aliqua sit Dei prouidentia: & nominatim quid ea demum sit. Quæ singula deinceps persequemur suo ordine. Ac prior quidem pars tam aperta est & naturæ luce perspicua, vt orationem minimè desideraret, nisi singularis profanorum hominum obstaret audacia & imbecilliorum quos peruertere student, habenda esset ratio. *Iisdem enim argumentis*, ait Nyssenus, *quibus diuinitas, demonstrari potest.* Nam quum omnibus mortalibus innatum & eorũ animis quasi insculptum

De prouid. cap. 1.

sit

sit aliquem esse Deum, adeo vt ne ipsi quidem Epicuræi id negauerint, quis prouidentiam illius inficietur? *Etenim si Deus est*, inquit Lactantius, *vtique prouidens est, vt Deus: nec aliter ei potest diuinitas attribui, nisi & præterita teneat & præsentia sciat & futura prouideat.* Eaque ratione & idolorum vanitatem arguit & diuinitatem sibi asserit Deus, *Indicate*, ait, *istorum signa in posterum, vt cognoscamus vos esse Deos.* Et alibi, *Ego sum Iehoua illud est nomen meum & gloriam meam alteri non dabo. Priora ecce euenerunt & noua ego indico, quum nondum exoriuntur, pronuntio vobis.* Quare prouidentiam quisquis sustulerit, etsi diuinitatem verbis assereret maximè, reipsa tamen diuinitatem negat. Ac sanè quum nullum mortalium dignum censeamus appellatione patris, qui liberorum curam abiiciat; aut regis, qui subditos negligat: quid fieri possit indignius, quàm putare iustissimum ac benignissimum rerum omnium dominum ac patrem, abiecto mundi gubernaculo, regnũ & opus suum, ludibrio fortunæ, aut insolenti subditorum arbitrio, prostituere? Quare rectè ac grauiter, vt multa de Deo Nyssenus, *Quia*

De ira Dei cap. 9.

Esa. 41. 23.

Esa. 42. 9.

De prouid. cap. 8.

ſapiens eſt & bonus ſapienter & optimè eorum quæ ſunt prouidentiam gerit. Nam ſiquidem non prouidet, non eſt bonus: ſi verò non bene, minimè ſapiens eſt. Verum, vt ab illa ſublimi Dei natura, ad opera illius & illuſtriſſimam mundi fabricam, oculos circumferamus, quis adeo rudis eſt, vt ex cæli magnitudine, firmitate, motu, innumerabili ſyderum copia, diſpoſitione, ſplendore, & ad ſtatas temporum vices moderandas terræque fæcunditatem vtilitate, conſpicuam Dei prouidentiam nõ agnoſcat? Quis tam hebes vt ex ſoli medio aëre librati ſtabilitate: & admirabili animalium, arborum, fructuum, ſtructura, varietate, opportunitate, generis cuiuſque conſeruatione ac propagatione incredibili, Dei ſapientiam & potentiam non perſentiat? Quis adeo cæcus eſt, vt ex perenni fontium ſcaturigine, perpetuo fluminũ curſu; oceani amplitudine, fertilitate, fluxu & refluxu certiſſimo; ex omnium denique mundi partium compage, vſu, ordine & ornatu ſummo, quaſi ex ſpeculo, relucentem Dei prouidentiam; non peruideat, admiretur, prædicet? Qua de re di-
o.1 19.20. uinè, vt omnia, Apoſtolus ait *Quoniam id,*
quod

quod de Deo cognosci potest, manifestum est in ipsis. Deus enim eis manifestum fecit. Ipsius enim inuisibilia, iam inde à condito mundo, ex rebus factis intellecta peruidentur, æterna videlicet eius, cum potentia tum diuinitas, ad hoc, vt sint ipsi inexcusabiles. Et præclarè Iobus, Dei prouidentiam, adeo claram esse docet, vt & bruta animantia, eandem
docere valeant. *Cæterum*, ait, *interroga quæso* Iob 12.7.
bestias & vnaquæque docebit te: & volucrem 9.10.
cæli & indicabit tibi. Aut alloquere terram & docebit te: etiam narrabunt tibi pisces maris. Quis non cognouit ex omnibus istis, quod manus Iehouæ fecit istud; in cuius manu est anima omnis viuentis & spiritus totius carnis
humanæ? Et Paulus, *Non passus est Deus se* Act.14.17.
expertem esse testimonij dans nobis cælitus pluuias ac tempora fructifera implens cibo & lætitia
titia corda nostra. Et alibi, *Definiuit tempesti-* Act.17.26.
uitates, quas præstituit: & posuit terminos ha- 27.
bitationis eorum, vt quærerent Deum, si forte
palpando, eum inuenirent. Hinc *cælos enarra-* Psal.19.1.
re gloriam Dei ait Psaltes: & in prouiden-
tiæ laudem erumpens, *Iehoua*, inquit, *Do-* Psal.8.1.
mine noster quàm magnificũ est nomen tuum in tota terra, qui ponis decus tuum supra cælos. Nec mundus solum vniuersus, sed homi-

Greg. Nyss. lib. de homine cap. 5. nis etiam constitutio & regimen (vnde μικρόκοσμος & *mundi maioris breuiarium* dicitur) Dei prouidentiam ostendit. Nam admirabilis humani corporis structura, artificis sapientiam celebrat: & animi coniunctio & imperium, gubernationem illius euincit. Siquidem quum nec corpus sine ratione, vt nec respublica sine rectore, nec sine gubernatore nauigium, queat consistere: an vniuersa hæc mundi machina, quæ ex innumera rerum contrariarum varietate conflata est, tot seculis tantaque firmitate & ordine, sine ordinantis Dei prouidentia perduraret? Itaque

Moral. in Iob lib. 6. cap. 6. memorabilis sanè Gregorij magni sententia. *Quis*, inquit, *omnipotentis Dei mirabilia perscrutari sufficiat? quòd cuncta ex nihilo creauit, quòd ipsa mundi fabrica mira potentiæ virtute disposita sit, & super aëra cælum suspenditur, & super abyssum terra libratur: quòd ex rebus inuisibilibus ac visibilibus omnis hæc vniuersitas existit: quòd hominem fecerit, (vt ita dixerim) in breui colligens mundum alterum, sed rationalem; quòd hunc ex anima & carne constituens, inuestigabili virtutis dispositione permiscuit spiritum & lutum.* Præterea quid imprudentius, imo impu-

impudentius fieri poteſt, quàm vt eum, qui prouidendi facultatem (quæ non niſi à prouidente natura manare potuit) non hominum ſolùm animis, ſed & brutis animantibus quodammodo impreſſit, prouidentiæ laude ſpoliemus? Eoque merito exclamat Pſaltes, *Animaduertite ô brutiſſimi & ſtultiſſimi, quando intelligentes eritis? Plantator auris an non audiat? aut formator oculi non intueatur? An caſtigator gentium, nō reprehendat: qui docet homines ſcientiam?* Psal. 94. 8. Huc etiam accedit religionis quoddam quaſi ſemen, omnium mortalium pectoribus inſitum penitiſſimè: adeo vt nulla ſit gens tam barbara, tam efferata, quin Deum colendum eſſe ſentiat & aliquam ſaltem religionis & diuini cultus habeat rationem, eoque prouidentiam Dei reipſa agnoſcat. Nam quid obſecro precibus opus eſt, ſi eas non audit, aut non exaudit Deus? quid gratiarum actione alienius ſi nulla ab eo beneficia? quid religione & timore Dei vanius, ſi neglecta vniuerſi cura, pietatem & impietatem mortalium pari ratione & modo æſtimat? At ſecus omnium temporum & locorum experientia comprobatum eſt. Etenim aper-

apertiſſima copioſaque diuinæ in ſcelera-
tos vindictæ & erga probos benignitatis
exempla nunquam defuerunt. Cuius rei
teſtes locupletiſſimi ſunt hiſtoriæ non ſo-
lùm ſacræ, ſed etiam profanæ, & quæ *mille
teſtium inſtar conſcientia*. Illius enim na-
turam pauliſper examina, nihil verius
comperies. Nam quid ea tandem aliud
eſt, quàm iudicij diuini quoddam quaſi
præiudicium & certiſſimum prouiden-
tiæ in vtramque partem argumentum?
Scitum enim illud ac ſuo modo verum
monoſtichon *βροτοῖς ἅπασιν ἡ συνείδησις
θεός*. *Omnibus mortalibus conſcientia* (quaſi)
Ro. 2.14.15. *Deus. Nam quum gentes*, ait Apoſtolus, *quæ
legem non habent, natura quæ legis ſunt fa-
ciunt, iſti legem non habentes ſibi ipſis ſunt
lex: vt qui oſtendant opus legis ſcriptum in
cordibus ſuis vna teſtimonium reddente ipſo-
rum conſcientia & cogitationibus ſeſe mutuo
accuſantibus aut etiam excuſantibus*. Itaque
vt omnia bonis interdum malè: malis ve-
rò bene & ex ſententia fluere videantur:
illorum tamen felicitatē id minimè euer-
tit: nec horum miſeriam tollit. Hos enim
maleficiorum conſcientia Dei iram inten-
tans perpetuo ſtimulat & excruciat: illos
recti

recti & prouidentiæ diuinæ conſcientia in media etiam morte conſolatur: *quia præſentem vitam, viam, non patriam; militiam, non palmam deputant:* vt ſcitè Gregorius magnus. Nec obſtat, quòd gubernationis diuinæ rationem in multis non capimus: *imo vel hoc ipſum maximæ eſt prouidentiæ, quòd rerum rationes nobis arcanæ ſunt & ineffabiles:* vt doctè Chryſoſtomus monet & pluribus confirmat. Præterea quid de oſtentis & prodigiis, quæ rerum euentu comprobata ſunt, ſtatuemus? quid de miraculis, quæ non caſu aut fortuna, ſed conſulto ſupra naturæ vires, præſtita ſunt innumera; nonne potentiſſimam Dei manum & diuini numinis prouidentiam diſertè teſtantur? Denique, vt alia prætercam, quum crebrò & ab omni pene memoria, rerum etiam multis poſt ſeculis futurarum, prædictiones veriſſimæ & clariſſimæ extiterint, quæ nulla naturæ luce, nulla coniectura concipi potuerunt: ecquis aliquam eſſe Dei prouidentiam dubitare audeat? Quare ex his omnibus, id quod inſtituimus, generatim diuina confirmatur prouidentia: quæ copioſius ac diſtinctius

Moral. in Iob lib. 8. cap. 6.

Comment. ad Epheſ. c. ſermone 2[illegible]

ex ſa-

ex sacrarum literarum auctoritate demonstrabitur suo loco.

CAPVT III.

ITAQVE vt ordinis, à nobis propositi, ratio postulat, *quid prouidentia Dei sit*, porro explicemus. Ea autem est prouidentia, qua Deus, ad gloriam suam, vniuersas actiones suas externas earúmque circumstantias, decreuit ab æterno: & tandem exequitur. Quod autem prouidentiam appellamus, non inanis est ταυτολογία, sed generis analogici, quod κατ' ἔλλειψιν non ineptè omitti solet, declaratio. Siquidem alia est, creaturarum ratione præditarum, Angelorum & hominum: alia Dei prouidentia. Illa cum ratiocinatione & consultatione; hæc sine ea: illa imperfecta: hæc perfectissima. Quod ex descriptione constat, quæ porro nobis retexenda est ac distincta partium explicatione illustranda. Etenim quum prouidentia, generatim sumpta, consilium & executionem illius complectatur: ita & prouidentiæ diuinæ partes sunt duæ, consilium seu decretum Dei & illius executio. Hinc rectè Scholastici,

[Arist. Ethic. lib.6.c.6. & Thomas par.1.qu.22. art.1.]

[Resolutio Theolog. super sententias Tract.1.par. .por.1. q.3. & Thomas par.1. q.22. art.1.]

lastici, *sciendum est, quod circa prouidentiam duo sunt consideranda. Vnum est ipsa praeordinatio: & aliud est ipsius praeordinationis executio: Primum est aeternum, & secundum temporale.* Consilium seu decretum Dei est prior prouidentiæ diuinæ pars, qua ab æterno res omnes præsciuit & ex iis, pro suo arbitrio, certas cum omnibus suis circumstantiis, quàm optimè præfiniuit. Cæterum vt consilium omne ad intellectum pertinet & voluntatem: sic etiam consilium seu decretum Dei, analogicè complectitur, præscientiam Dei indefinitam, & præfinitionem illius, quæ, *ὡρισμένη βουλὴ τοῦ Θεοῦ: definitum* seu *destinatum Dei consilium, dicitur.* Etsi enim in Deo, propter summam essentiæ simplicitatē, hæc duo, vt similia, reipsa sint vnum; nec tempore differant, quia æterna: ratione tamen ordinis & conceptus nostri, cui se clementer Deus accommodauit, distinguuntur. *Præscientia* autem *Dei indefinita* est rerum vniuersarum & singularum, quæ fieri possunt, perfectissima in Deo scientia. Nam præscientiæ obiectum sunt *τὰ δυνατά:* quæcunque fieri possunt: quorum ratione distinguitur. Est enim Act. 2. 23.

τῶν

τῶν δυνατῶν ἁπλῶς, ἢ τῶν μελλόντων eorum quæ ſimpliciter fieri poſſunt (ſiue ea futura ſint, ſiue minus) aut futurorum. Vnde illa *præſcientia indefinita* & *ſimplicis intelligẽtiæ*; hæc verò *definita* nominatur. Etenim omnia futura, fieri poſſunt; ſed infinita poſſunt fieri, quæ nunquam futura ſunt: vtraq; tamen à Deo præſciuntur ab æterno. Nam ſi plura, quam fiunt efficere nequit Deus; non eſt omnipotens: ſi, quid valeat aut fieri poſſit, ignoret; non eſt omniſcius: quibus nihil magis abſurdum, nihil in diuinam maieſtatem indignius, dici aut fingi poteſt. Nam & ratio dictat & ſacræ literæ teſtantur, Deum eſſe infinitum: eóque ſcientia & potentia infinita præditum. Omnipotens tamen non hoc ſolùm nomine, quod omnia poſſit, quæ velit; ſed & reliqua, quæ velle poteſt & naturæ ipſius tanquam ſummo bono, minimè repugnant. Quæ ſumma demum potentia eſt. Ideo enim verè omnipotens eſt, quia impotens eſſe non poteſt. Sic noluit Chriſtum, Angelorum ſubſidio, morti eripere: attamen potuit. *An putas*, inquit Seruator, *me non poſſe rogare Patrem, & ſiſtet mihi plures quàm duodecim legiones*

Thomas Aq. Par. 1. qu. 14. ar. 9. &c. Greg. de Valent. comment. Theol. Diſp. 1. q. 14. pun. 5.

Matth. 26. 53

Angelo-

Angelorum? Et vt potuit Deus, ita posse se, ab æterno præsciuit: quia summè sapiens, sibi ignotus esse non potest.

CAPVT IV.

PRÆFINITIO verò est actio voluntatis Dei qua ad suam gloriam ex rebus præscitis creationem & gubernationem huius mundi præfiniuit. *Actionem* voluntatis appello: quia, quemadmodum præscientia ad intellectum, ita & præfinitio ad volútatem pertinet. Quare & consilio ab Ecclesia Hierosolymitana ascribitur, his verbis, *Quæcunque manus tua & consilium præfinierat facienda:* & ad voluntatem ab Apostolo refertur, *Præfiniti,* inquit, *secundum propositum eius, qui omnia efficit secundùm consilium voluntatis suæ.* Non enim omnia, quæ præsciuit, quum infinita sint, sed quæ voluit, eoque certa quædam præfiniuit Deus: *quia omnia quæ voluit fecit.* Vnde etiam præfinitio, quæ voluntatis actio, metonymicè, *voluntas Dei,* passim appellatur. Quum verò ad præfinitionem, vt ante ostendimus, duo requirantur, primùm finis, deinde media: seu,

Act.4.28.

Ephes.1.11.

Psal.115.3.

propositum finis & accommodata mediorum, ex rebus præscitis, ad eum finem destinatio; vtrumque descriptione proposita explicatur. Ac *finis* quidem *præfinitionis Dei* est ipsius gloria: quæ vt summo bono & bonorum omnium fonti, iure meritóque conuenit: etsi Deo ad beatitu-

Act.17.25. dinem nihil conferat. Aliqqui non esset

Deut.10.13.14. summum bonum, *sibi ad omnia sufficiens, nullo indigens, quo omnia indigent vt sint & vt bene sint.* Hunc autem esse finem perspicuum est.

Aug. De ciuit. Dei lib. 10.c.p.5.

Prou.16.4. Sic enim ait Sapiens, *Omnia Deus fecit propter semetipsum, etiam impium ad diem malum. Quoniam ex eo* (inquit Apostolus)

Rom.11.36. *per eum, & in eum sunt omnia.* Et alibi exclamat,

1.Tim.1.17. *Regi autem æterno, immortali, inuisibili, soli sapienti Deo, honor sit & gloria, in secula seculorum. Amen. Media* verò sunt creatio & gubernatio huius mundi: quæ ad gloriam suam, quàm optimè præfiniuit ab æterno: quia ante creationem, nihil nisi æternum. Porrò quum ex rebus præscitis creationem & gubernationem huius mundi pro voluntate sua præfiniuerit Deus: consequitur hanc *præfinitionem* non solùm *optimam*, hoc est, sapientissimam esse & iustissimam: verum etiam

liberrimam & *immutabilem*. Hæc enim voluntatis Dei optimi, maximi, propria. Quum autem alia ſit libertas à neceſſitate naturali, alia à neceſſitate accidente ſeu coactione: hoc quidem libertatis modo, ſeipſum vult Deus: vtroque verò, reliqua à ſe. Etenim ſeipſum, hoc eſt, ſuam ſapientiam, potentiam, bonitatem, gloriam, non poteſt non velle, liberrima ab omni coactione neceſſitate naturæ: *quia ſeipſum abnegare non poteſt.* 2.Tim.2.13. Reliqua verò, creationem nimirum & gubernationem huius mundi, poterat nó velle, aut aliter: voluit autem Deus, nulla naturæ neceſſitate, vel coactione abſoluta, aut *mixta* *ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ* volens nolente animo, (*vt hominibus contingit*) Arist. Ethic. ad Nicom. lib.3.cap.1. ſed voluntate omnino liberrima. Quia nullius eſt indigus, nulli deuinctus, ſolus *αὐτάρκης* & omnipotens: qui nec cogi poteſt nec impediri. *Eóque omnia operatur ſecundùm conſilium voluntatis ſuæ:* Ephes.1.11. *miſeretur quorum vult; quos vult indurat:* Rom.9.18. *elegit nos ſecundùm bene placitum voluntatis ſuæ:* Ephes.1.4. *dona ſua diſtribuit, prout vult* 1.Cor.12.11 (*nam quis prior dedit Domino, vt retribuatur ei?*) Rom.11.35 *denique de ſuo facit quod vult.* Matth.20.1 Itaque nullæ hoc loco fatales Stoicorum affin-

gendæ ſunt tabulæ, quæ Deo creationis aut gubernationis deſtinandæ legem modúmve imponant. Qua de re grauiter

ib. De fato cap. 4.

Nyſſenus, *Neque* (inquit) *voluntatem eius ſeruire neceßitati fas eſt dicere. Etenim neceßitatis eſt conditor. Nam neceßitatem ſanè impoſuit aſtris, vt ſemper ſecundùm idem moueantur: & mare circum terminauit: & vniuerſalibus & generalibus neceſſarium terminum impoſuit. Quem ſi Fatum vocare volunt: eò quod vbique & ſemper ſecundùm neceßitatem ſit, vt omnia per ſucceßionem ſint in generatione & corrumpantur, nihil curamus. De nominibus enim non velitamur aduerſus eos. Ipſe verò ſupra omnem neceßitatem, non modò conſiſtit: ſed & dominus & factor eius eſt. Omnipotens enim exiſtens & ſuapte natura ipſa poteſtas, nihil neque naturæ neceßitate, neque legis diſpoſitione facit. Omnia verò ei ſunt contingentia, etiam neceſſaria. Et vt hoc monſtretur, curſum Solis & Lunæ, qui neceßitate feruntur & ſemper vno modo habent, quandoq; ſtare fecit: vt oſtendat nihil à ſe ſecundùm neceßitatem fieri; ſed omnia per poteſtatem contingenter.* Quamobrem præfinitio Dei liberrima eſt: quemadmodum & conſtantiſſima atque immutabilis.

Propte-

Propterea *ἀμετάθετον τῆ βȣλῆς immutabilitas consilij* Deo ascribitur in Sacris literis. Nec sanè immeritò. Primùm quidem quia Deus simplex est & æternus: *nihil* autem *simplex mutabile* & quidquid propriè æternum, idem immutabile. *Quod enim mutatur*, ait Augustinus, *non manet: quod non manet, non est æternum. Idq́; inter immortale & æternum interest, quòd omne æternum immortale est, non omne immortale satis subtiliter æternum dicitur. Quia etsi semper aliquid viuat: tamen si mutabilitatem patiatur, non propriè æternum appellatur: quia non semper eiusmodi est: quamuis immortale, quia semper viuat rectè dici poßit.* Deinde etiam præfinitio immutabilis est quia nec falli sapientissimus, nec mentiri verissimus, nec superari aut ab vllius creaturæ arbitrio pendere potest omnipotens & (vt cum Nysseno loquar) *ἀναίτιος causæ* superioris *expers* Deus. Atque huc cum primis faciunt disertissima hæc Sacrarum literarum testimonia, *Non est Deus quasi homo, vt mentiatur: nec vt filius hominis vt mutetur. Dixit ergo & non faciet? locutus est & non implebit? Ego Iehoua non mutor. Multæ cogitationes insunt*

Heb. 6. 17.

August. de Trinit. li. 7. cap. 6. Quæst. octuag. q. 19.

Lib. de fato cap. 4.

Num. 23. 19.

Mal. 3. 6.

Prou. 19. 21.

insunt animo cuiusque, sed consilium Iehouæ
Esa.14.27. *ipsum stabit. Iehoua exercituum ineunte consilium, ecquis irritum faciet? & manum eius*
Esa.46.9.10. *extentam, quis auertat? Ego sum Deus & non est vltra Deus, nec est similis mei, annuntians ab exordio nouissimum & ab initio quæ nondum facta sunt, dicens, Consilium meum stabit*
Psal.33.11. *& omnis voluntas mea fiet. Consilium Iehouæ in seculum consistit: cogitationes cordis eius,*
Iac.1.17. *in ætates singulas. Omne munus bonū & omne donum perfectum supernè est, descendens à patre luminum: apud quem, non est transmutatio nec cōuersionis obumbratio.* Vnde etiam
Rom.16.27. *solus sapiens: solus bonus: solus potens & im-*
Luc.18.19.
1.Ti.6.15.16 *mortalis* appellatur. Nec quidquam huic aduersatur sententiæ quod pœnitentia Deo attribuitur, cum alibi, tum Gen.6.6. *Pœnituit Iehouam, quod fecisset hominem:* & 1.Sam.15.11. *Pœnitet me constituisse Saulum in regem.* Ea enim voce non mutabilis in Deo affectus (quum nullum accidens sit in eo, vtpote simplicissimo & infinito) sed destinata effectus mutatio *ἀνθρωποπαθείας* metaphora adumbratur. Quod vel ex interpretatione Samuelis, altero in
1.Sam.15.29 loco, constat. *Triumphator, inquit, Israëlis, non mentietur, neque pœnitebit eum: quia non*
est

est homo, vt pœniteat eum. Quomodo enim (ait Theodoretus) *pœnitentia cadat in eum, qui sua præscientia regit vniuersa? Quare pœnitentia Dei nihil aliud est, quàm mutatio dispensationis eius. Pœnitet me, inquit, quod constituerim Saulum regem: pro eo, quod est, statui illum deponere & alterum creare. Sic in hoc loco, Pœnitet me fecisse hominem: hoc est, decreui perdere hominum genus.* Quapropter scitè ac rotunde Gregorius magnus, *Quia ipse immutabilis, id quod voluerit mutat; pœnitere dicitur: quamuis rem mutet, consilium non mutet.* Et Augustinus, *Pœnitentia mutatio rerum significatur.* Et alibi: *Cogitatio verò eius & recogitatio mutandarum rerum est immutabilis ratio. Neque enim vt hominem, ita Deum, cuiusquam facti sui, pœnitet: cuius est de omnibus rebus tam fixa sententia, quàm certa præscientia.* Porro nec veteris testamenti abrogatio nec cæterarum rerum mutatio præfinitionis constantiam tollit. *Nam hæc omnia* (vt idem ait) *mutantur, nec mutatur diuinæ prouidentiæ ratio: qua fit, vt ista mutentur.* Præterea quod minas non semper exequitur Deus vt Abimelechi, Ezechiæ & Niniuitarum historia comprobat, nullam consilij mutationem arguit:

Quæst. in Gen. cap. 7.

Moral. in Iob. lib. 20 cap. 24.

In Psal. 10

De ciui. D lib. 15. c. 25.

Aug. Epist. 5. ad Marcellum.

guit: sed sapientem Dei clementiam demonstrat. Siquidem tacita exceptione resipiscentiæ, minarum terrore, strata consilio via, ad destinatum officium & salutem peccatores, non gratiosè solùm inuitat: sed & Spiritus efficacia pertrahit ac perducit. Qua de re præclarum in Ezechiele testimonium; *viuo ego, dictum Domini, non delector morte improbi: sed vt conuertatur & viuat.* Ac rectè Theodoretus, *Quoniam conseruare Deus gaudet, minatur tristia, ne in nos tristia inuehat:* Et alibi, *Ineffabilis Dei clementia pœnas minatur, ne in pœnas inferat.* Ac de Ezechiæ exemplo nominatim & grauiter, Augustinum secutus, Gregorius magnus ait, *Nulla quæ in hoc mundo hominibus fiunt, absque omnipotentis Dei occulto consilio veniunt. Nam cuncta Deus secutura præsciens, ante secula decreuit, qualiter per secula disponantur. Statutum quippe iam homini est, vel quantum hunc mundi prosperitas sequatur, vel quantum aduersitas feriat: ne electos eius aut immoderata prosperitas eleuet, aut nimia aduersitas grauet. Statutum quoque est, quantum in ipsa vita mortali temporaliter viuat. Nam etsi annos quindecim, Ezechiæ regi, ad vitam addidit omnipotens Deus: quum eum mori*

Cap. 33. 11.

In Ion. 3.

In Ezech. 7.

Aug. de Gen. ad lit. lib. 6. cap. 18. Moral. in Iob lib. 12. cap. 1.

mori permisit, tunc eum præsciuit esse moriturum. Qua in re quæstio oritur, quomodo ei per Prophetam dicatur, Dispone domui tuæ, quia morieris tu & non viues. 2.Reg.20.1. *Cui quum mortis sententia dicta est, protinus ad eius lachrymas est vita addita. Sed per Prophetam Dominus dixit, quo tempore mori ipse merebatur: per largitatem verò misericordiæ, illo eum tempore ad mortem distulit, quod ante secula ipse præsciuit. Nec propheta igitur fallax; quia tempus mortis innotuit, quo vir ille mori merebatur: nec dominica Statuta conuulsa sunt; quia vt ex largitate Dei anni vitæ crescerent, hoc quoque ante secula præfixum fuit: atque spatium vitæ quod inopinatè foris est additum, sine augmento in præscientia fuit intus statutum.* Hinc etiam Deus Abimelecho mortem initio minatus, expressa postmodum conditione, minarum sententiam illustrauit. Gen.20.3.7. Qua de re tota insignis & αἰθεροποπαθείᾳ figuratus Ieremiæ locus, *Quum eloquar*, inquit Deus, *contra gentem & contra regnum, me conuulsurum & demoliturum & perditurum momento, conuersa gente illa à malo suo, contra quam locutus fuero, pœnitebit me quoque eius mali, quod cogitaueram facere ei.* cap 18.7.8. Atque eadem est promissionum ratio.

Eze.18.9.10 *E contrario; ait, quum loquar de gente & regno me ædificaturum & plantaturum momento, si fecerit quod malum in oculis meis, non auscultando voci meæ, vicissim pœnitebit me illius boni, quo dixeram me benefacturũ ei.* Huiusmodi promissio est de sacerdotio
1.Sam.2.30. Heli: & de regno Sauli. Talis etiam quo-
1.Sam.13.13. dammodo promissio extitit, de introdu-
Exod.3.17. cendis in Chananæam Israëlitis: quæ, ratione quidem populi seu generis Israëlitici, fuit absoluta ac tandem re comproba-
Num.15.1. & 14.30. ta: verùm, si singulos spectes, tacitam habuit conditionem, nimirum, si Deo se morigeros præberent. Quamobrem hæc frustra decreti diuini certitudini & veritati opponuntur.

CAPVT V.

ATQVE hactenus *de præfinitionis attributis* ac præsertim libertate & constantia illius immutabili: reliquum est, vt *distinctionem* illius attexamus. Siquidem obiecti ratione distinguitur. Etenim quæcunque eueniunt bona, ea præfiniuit Deus efficere: quæ peccata, ad bonum permittere: vtraque iustè & ad destinatos fines

fines dirigere. Quamobrem distinctè illud decretum efficax: hoc vero permittens, dici solet. Eoq; præfinitio Dei bonorum omnium causa efficiens prima ac summa: omnium vero rerum in vniuersum moderatrix. Quo quidem sensu nonnulli *potens & efficax decretum* nominant: quatenus nimirum permissioni otiosæ & à gubernatione vacuæ (quam quidam malè statuunt) opponitur. Nam decretum efficax dicitur vel per se & ἁπλῶς simpliciter, ratione regiminis & effectionis: vel per accidens & κατά τι aliquatenus, ratione regiminis solùm. Illud est, quo res obiectæ & fiunt & diriguntur diuinitus; ac speciatim ad bona restringitur: hoc verò est, quo res obiectæ omnino, hoc est, antequam fiant, quum fiunt & factæ sunt, ad fines vsque destinatos tantummodo dirigũtur: & peccatis congruit. Quamobrem ex hac verissima distinctione, nostrorum in hoc argumento sententias (quæ ex Sacris literis haustæ, minus attentis, inter se dissentire videntur) optimè conuenire perspicuum est. Qua de re tota quid ex ex diuina auctoritate & orthodoxo piorum consensu statuendum sit, plenius ac

Beza colloq. Mompelg. parte altera pag. 179.

cap.11.& 12. planius suo loco exponemus. Cæterum Dei præfinitionem ad omnia tam mala, quàm bona, quamuis diuersa ratione referri, Sacræ literæ & res ipsa testantur. Quoniam non minus verùm, quàm tritum illud dictum, *Quicquid Deus agit in tempore, id præfiniuit ab æterno.* Quia nihil, sine consilio, agere potest sapientissimus: nihil contra consilium suum, omnipotens & immutabilis Deus. Itaque quum non solùm bona efficiat, sed mala etiam permittat ac dirigat: vtraque hoc modo, æterna voluntate sua, præfiniuisse certissimũ est. Ac rectè Augustinus ait, *Propterea namq; opera exquisita in omnes voluntates eius, vt miro & ineffabili modo, non fiat præter eius voluntatem: quod etiam contra eius fit voluntatem. quia non fieret, si non sineret; nec vtique nolens sinit, sed volens. Nec sineret bonus fieri malè, nisi omnipotens, etiam de malo, facere posset bene.* Atque hoc testatur Ecclesia Apostolica quum ait, *Coacti sunt enim verè, aduersus sanctum tuum filium Iesum, quem vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & populis Israël, vt facerent, quæcunque manus tua & consilium tuum* προώρισε γενέσθαι *præfinierat facienda.* Et Apo-

Act. 15. 18. Enchirid. ad Laur. c. 100. Act. 4. 27.

Apostolus: τοῦτον τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ *hunc definita consilio & praescientia Dei deditum, quum accepissetis, manibus sceleratis cruci affixum, interemistis.* Act.2.23.
Et Christus, *Filius hominis vadit, prout definitum est, sed vae homini per quem traditur.* Luc.22.22.
Atque ex hisce patere satis existimo, qua ratione, sine vlla in Dei maiestatem iniuria, à magno viro dictum sit, quòd, πρόγνωσις *ad ea quoque transferatur, quae sicut optima sunt, quod ad Dei decretum attinet, ita hominum ipsorum respectu, summa maximaq; sunt scelera: vt Act.2.23. dicitur Christus* προεγνωσμένος τοῦ Θεοῦ *proditus & impiorum manibus cruci fixus.* Quare frustra, ex hac sententia, calumniandi occasionem arripiunt. Sed plura suo loco. Beza praelect. in Ro. 9

CAPVT VI.

PORRO à natura *praefinitionis* Dei ad *effectum* illius propriū & necessariū accedamus. Id autem est *praescientia definita*, quae est rerum omnium à Deo praefinitarum in Deo scientia. Quandoquidem *nota sunt Deo ab aeterno omnia opera sua.* Act.15.18.
Ipse fines mundi intuetur, & omnia quae sub Iob 28.24.
caelo

Hebr.4.13. *cælo sunt. Nec est ulla creatura inuisibilis in conspectu eius: Omnia autem nuda & aperta* Psal.139.12. *sunt oculis eius. Adeo vt tenebræ periade sint* 1.Ioh 3.20. *ei atque lux. Nouit omnia: Corda & renes* Iere.17.10. Psal.139.2. *perscrutatur. Intelligit cogitationes è Longinquo.* Dan.4.21. *Sapientiam dat sapientibus & scientiam* 1.Tim.1.17. *scientibus intelligentiæ.* Eoque meritò *solus sapiens* appellatur. Quod eleganter expressit Boëthius, De consol Philos.lib.5. metro 2.

Hunc ex alto cuncta tuenti,
Nulla terræ mole resistunt:
Non nox atris nubibus obstat:
Vno mentis cernit in ictu
Quæ sunt, quæ fuerint, veniantq;
Quem, quia respicit omnia solus,
Verum possis dicere Solem.

Thomas Aquinas Par.1.q.14. art.9.&c. Hanc autem definitam Dei præscientiam, *Scientiam visionis & intuitiuam Dei notitiam* nominant: quod res omnes præfinitas, tanquam præsentes, intueatur ac cognoscat penitissimè. Etenim *non singula*, vt Augustinus ait, *cognoscendo aspicit, sed* August. de Trinitate lib.15.cap.7. *vna æterna & immutabili atque ineffabili visione complectitur cuncta quæ nouit.* Itaque si res ipsas, Præscientia; sin æternam Dei naturam consideres, Scientia potius dicenda est, quàm Præscientia. Quia quod

propriè

propriè æternum est, successione & interuallo temporis caret. Vnde æternitas vulgo definitur ex Boëthio; *Interminabilis vitæ tota simul & perfecta possessio. Deus autem inhabitat æternitatem*: ac propriè æternus & infinitus dicitur: eoque omnia habet sibi præsentia constantissimè. Hinc *mille anni, ante oculos eius, sunt tanquam dies hesterna, quæ præteriit*: vt ait Psaltes. Quem imitatus Apostolus asserit; *vnum diem, apud Deum perinde esse vt mille annos: & mille annos, vt diem vnum.* Quare scitè, vt solet, Augustinus, *Non quod vllo modo scientia Dei varietur, vt aliud in eo faciant, quæ nondum sunt, aliud quæ iam sunt, aliud quæ fuerunt. Non enim, more nostro, vel quod futurum est, prospicit: vel, quod præteritum est, respicit: sed alio modo quodam, à nostrarum cogitationum consuetudine longè lateq; diuerso. Ille quippe non ex hoc, in illud cogitatione mutata, sed omnino incommutabiliter videt. Ita vt illa quidem quæ temporaliter fiunt & futura, nondum sint; & præsentia, iam sint; & præterita, iam non sint: ipse verò hæc omnia stabili ac sempiterna præsentia comprehendit.* Ac præclarè Gregorius magnus, *Quomodo est præscius, dum nulla, nisi quæ futura sint, præsciantur?*

De consol. Philos. lib. 5. prosa vlt.
Esa. 57. 15.
Psal. 90. 4.
2. Petr. 3. 8.
De ciui. Dei lib. 11. c. 21.
Moral. in Iob. lib. 20. cap. 24.

tur? Et scimus, quià Deo futurum nihil est: ante cuius oculos præterita nulla sunt, præsentia non transeunt, futura non veniunt: quippe omne quod nobis fuit & erit, in eius prospectu præsto est: & omne quod præsens est, scire potest potius, quàm præscire. Hanc autem præscientiam Dei definitam, præfinitionis effectum necessarium ac proprium appellamus; quòd certò & ex ea solum oriatur. Vt enim præscientia Dei indefinita (quâ Deus omnia, quæ contingere simpliciter possunt, tanquam δυνατὰ nouit) præfinitionem Dei ordine antecedit, tanquam subiectum & materia, vnde certa quædam definiri possunt futura; sic etiam præfinitio, ex præscitis possibilibus futura quædam determinans, præscientiam definitam (quæ futurorum est) ordine & causa tanquam efficax obiectum, & primum determinationis futurorum principium, antecedit. Nam definita Dei præscientia non à rebus futuris promanat, sed à determinante futura decreto Dei. Siquidem temporale æterni causa esse non potest: alioquin & accidens aliquod esset in Deo & indigna eius maiestate imperfectio. Quod naturæ illius simplicissimæ, immuta-

immutabili, perfectiſſimæ & infinitæ omnino repugnat, & ab orthodoxo conſenſu abhorret. Itaq. nõ res futuræ, ſed æternum de futuris decretum, præſcientiæ definitæ cauſa eſt. In quam ſentẽtiam eleganter ac doctè Auguſtinus, *Vniuerſas ergo creaturas ſuas & ſpiritales & corporales, non quia ſunt, ideo nouit; ſed ideo ſunt, quia nouit. Non enim neſciuit quæ fuerat creaturus. Quia ergo ſciuit, creauit: non quia creauit, ſciuit. Nec aliter ea ſciuit creata, quàm creanda. Non enim eius ſapientiæ aliquid acceſſit ex eis, ſed illis exiſtentibus, ſicut oportebat & quando oportebat, illa manſit, vt erat.* Et Auguſtini imitator Gregorius magnus, *Quia ea, quæ nobis futura ſunt videt (quæ tamen ipſi ſemper præſto ſunt) præſcius dicitur: quamuis nequaquam futurum præuideat, quod præſens videt. Nam & quæcunque ſunt, non ab æternitate eius ideo videntur quia ſunt; ſed ideo ſunt, quia videntur.* Quam ſententiam pluribus argumentis probant ac tuentur etiam *Scholaſtici.* Quare præſcientiæ definitio & vt loquuntur, limitatio non prouenit à conditione rerum quæ videntur, ſed à voluntate & decreto Dei tanquam determinationis futurorum principio. Verum hinc

De trinitate lib.15.c.13.

Moral. in Iob.lib.20. cap.24.

Lombardus lib.1.diſt.28. Thomas Aq.par.1. quæſt.14. ar.8.& alij.

noua exoritur quæstio, *An igitur contra, Dei præscientia sit rerũ causa necne?* Quæ commoda vocum præscientiæ & causæ distinctione tollitur. Itaq; operæpretium existimo, vt eam, è suis fontibus huc deriuem: quo res tota fiat explicatior & aperta. Nam *præscientia* aut *propriè* ad intellectum restringitur, & solam rerum notitiam indefinitam aut definitam notat: aut *impropriè* synecdochicè coniunctam cum voluntate seu prouidentiam, & interdum *κατ' ἐξοχὴν* electionem, significat. Illam θεωρητικὴν contemplatiuam, quod in sola rerum contemplatione sita sit: hanc verò πρακτικὴν actiuam, quod in actione occupetur, appellant vulgò. Eoque distinctè Lombardus, *His enim duobus modis accipitur cognitio vel scientia Dei; scilicet pro notitia sola, vel pro notitia simul & beneplacito:* Deinde *vox causa*, non eodem semper modo sumitur. Nam aut *generatim* pro argumento quouis & ratione consequentiæ accipitur, vnde *causa consequentiæ* dicitur: aut *speciatim* pro argumento essentiali, cuius vi res est, nempe efficiente, materia, forma, fine: & *causam essendi & consequentis* nominant. Hinc *κατ' ἐξοχὴν* pro effi-
ciente

Rom. 8. 29. & 11. 2.

Sent. lib. 1. dist. 38. cap. Hanc igitur.

Thomas Aq. Par. 1. q. 14. ar. 8, &c.

ciente plerumque accipitur. *Denique improprie* & metaphoricè pro antecedente aut adiuncto necessario, quod sit instar causæ, vsurpatur. Quàm *causam sine qua non* (etsi à veteribus, materiæ propriè sic dictæ, id nominis interdum tribuatur) nuncupant. Quo etiā pertinet obiectum: quia similitudinem habet materiæ: vnde materia circa quam appellatur. Cæterum hæc ita esse comparata nec tricas sophistarum, sed tritas disertiorum sententias, res ipsa loquitur & doctiorum consuetudo. Sic enim Cicero, quem de vsu vocum differentem nemo facile reiecerit, *Causarum igitur* (inquit) *genera sunt duo, vnum quod vi sua, id quod sub ea subiectum est, certè efficit: vt ignis accendit: alterum quod naturam efficiendi non habet, sed sine quo effici non possit: vt, si quis æs causam statuæ velit dicere, quòd sine eo non possit effici. Huius generis* causarum sine quo non *efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodammodo: vt locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cætera generis eiusdem. Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum & quædam adferunt per se adiuuantia, etsi non necessaria: vt amori congreßio causam attulerit,* Topic. ad Trebatium.

rit, amor flagitio. Idem alibi accuratius communem hanc loquendi rationem examinans ait, *Non sic causa intelligi debet, vt quod cuiq; antecedat, id ei causa sit: sed quodcunque efficienter antecedat.* Ac paulo post, *Nulla igitur earum causa est, quoniam nullam rem, sua vi efficit, cuius dicitur causa: nec id,* sine quo *quippiam* non *fit, causa est, sed id, quod quum accessit, id cuius causa est, efficit necessariò.* Atque hæc de vocum significationibus: quæ neglectæ, summam in hoc argumento & similibus pariunt difficultatem: obseruatæ verò, lucem adferunt maximam. Quare (vt instituto nostro aptemus) præscientia propriè sumpta sola & θεωρητική, non est causa efficiens rerum: quia illius vi non existunt. Innumera enim sunt (vt ante ostendimus) quæ indefinitè præsciuit Deus; quæ nunquam futura sunt: & quam plurima contingunt scelera, quæ definitè præsciuit, quorum propriè causa dici, sine summo scelere non potest. *Deus* (ait Augustinus) *omnia, quorum ipse auctor est, præscit: nec tamen omnium, quæ præscit, auctor est. Quorum autem non est malus auctor, iustus est vltor.* Atque hoc sensu, præscientiam rerum

Lib. De fato.

De lib. arb. lib. 3. c. 4.

causam

causam esse, plerique negant; etiam illi, qui secus statuere videntur. Qua de re scitè grauissimus Theologus ait, *In πρόγνωσι verò, si verbum γνώσεως de simplici Dei notitia accipiatur, certe πρόγνωσις, quam præscientiam vocant, nullam efficientis causæ rationem habebit: Nec enim res futuræ, idcirco futuræ sunt, quia Deus illas futuras prænouit: sed contra, idcirco sunt futura & illas futuras prænouit, quoniam futuras illas decreuit.* Sin verò causæ vocem generatim pro argumento quouis & consequentiæ ratione capiamus: tum quidem præscientia indefinita, causa esse non potest; sed definita, optimè: Quia illa est τῶν ἁπλῶς δυνατῶν eorum, quæ simpliciter fieri possunt; vndè rerum constitutio non consequitur: hæc verò, rerum decreto Dei præfinitarum: vnde earum consequentia vicissim concluditur; quia decretum Dei, ex quo promanat, constans & immutabile est. Atque hoc sensu definita Dei præscientia rerum causa à nonnullis orthodoxis appellatur. Præterea si impropriè nomen causæ vsurpemus; præscientiæ Dei optimè conuenit. Est enim causa sine qua non, & materia circa quam, seu obiectum præfinitionis

Beza Præ lect. in Ro.

& operationis diuinæ. Vnde *causam exemplarem*, (quod ad eam tanquam exemplar res existant) Scholastici, Augustinum secuti, nominant. Denique quum præscientiæ vox impropriè & synecdochicè non pro sola, sed coniuncta cum voluntate notitia seu prouidentia vsurpatur, tum meritò causa rerum variè, vt ante explicauimus, appellatur: efficiens quidem bona, permittens mala, regens omnia. Qua de re multa non indoctè à Scholasticis disputantur. Vnde perspicuum est diuinæ sanctitati nihil à D. Beza derogari, quum, vt ante indicauimus, ait, *Res futuras, ideo futuras esse, quoniam futuras illas Deus decreuit.* Siquidem, vt alibi fusius explicamus, Dei decretum est bonorum omnium causa efficiens absolutè & per se, ratione actionis, qualitatis & ordinis: malorum verò per accidens, ratione actionis & ordinis, quæ bona sunt; non autem ratione vitiosæ qualitatis & *ἀνομίας*: quæ peccatum est & à creatura sola promanat. Sed vt eo, vnde digressus sum, redeam, hoc sensu de præscientia cum Dei voluntate coniuncta, sic alicubi disserit Caluinus, *Quod Deus, inquiunt, præscius est rerum omnium nulla inde neces-*

Quæst. 83. qu. 46.

Lomb. lib. 1. dist. 38. Thomas Aq. par. 1. qu. 14. art. 8. &c.

Commen. in Gen. 41. 17.

necessitas inducitur. Quasi verò nudam præscientiam, dicamus rerum causam esse: ac non potius hanc copulam teneamus à Mose positam, quæ futura sunt Deum præscire, quoniam ea facere decreuit. Ipsi verò inscitè ac perperam ab æterno Dei consilio & continua actione prouidentiam diuellunt. Itaque quum reipsa inter se consentiant orthodoxi, non est cur loquendi varietate offensi eos aut inter se, aut cum Sacris literis committamus. Ingenui enim est aliorum dicta benignè interpretari: nisi de contraria sententia penitius constet. Cæterum, vt huius varietatis fontes aperiam, ea partim ex vocum ambiguitate, partim ex aduersariorum variè loquentium occasione profluxit. Quæ ratio non solum in hoc argumento, sed in aliis etiam obtinet.

CAPVT VII.

ATQVE hactenus *de priori prouidentiæ parte*, seu *decreto Dei* disseruimus: ad *executionem illius* transeamus. Ea autem est altera prouidentiæ Dei pars, qua decretum illud, potentissimè, ad suam gloriam, omnino exequitur. Etenim quum Deus

Psal.115.3. omnipotens ſit & immutabilis, *omnia quæ voluit fecit*, ſine vlla penitus difficultate
Psal.33.9. aut mutatione ſui. *Ipſe dixit & facta ſunt: ipſe mandauit & creata ſunt. An non noſti,*
Isa.40.28. ait Eſaias, *an non audiſti, quod Deus æternus Iehoua creator finium terræ, non laſſatur nec defatigatur, nec eſt perueſtigatio prudentiæ eius?* Deinde quum decretum illud Dei ſit optimum, hoc eſt, ſapientiſſimum, iuſtiſſimum, benigniſſimum, parem eſſe illius executionem neceſſe eſt. Vnde qui finis decreti & executionis rerum, Dei emergit gloria: vt poſtea melius liquebit. Porro ea *executio diſtribuitur in creationem & gubernationem* huius mundi: quia vt hæc ſola decreuit Deus, ita non alia exterius operatur. *Creatio* autem eſt prima externa Dei actio, qua ſolus, è nihilo, vniuerſum hunc mundũ, ſecundùm decretum ſuum, in principio temporis produxit & ſex dierum ſpacio diſpoſuit ad electorum ſalutem & gloriam ſuam. *Externam Dei actionem* appello: quia *actio Dei* alia eſt interna, quam immanentem, alia externa, quam tranſeuntem *& ad extra* nominant. Interna eſt quæ Deo terminatur: eaque vel eſſentialis & communis tribus perſo-

nis;

nis; cuiusmodi est decretum Dei æternum: vel personalis & propria certis, quæ personis distinctè conuenit & *opus Dei ad intra* vulgò dicitur: vt Patris, Filiũ gignere & amborum producere Spiritum. De quibus copiosius agere non est nostri instituti, nec huius argumenti. Interim hinc constat, Deum ante mundi creationem, non fuisse otiosum: eoque ineptè hoc argumento quosdam ad mundi æternitatem statuendam esse abusos. Externa verò Dei actio est quæ extrà Deum, in res alias exercetur. nec aliud est, quàm decreti æterni executio. Quæ omninò consistit, in creatione & gubernatione huius mundi. Cuius gubernationis pars est humani generis redemptio: eoque verè quidem, sed paulo angustius, Dei opera, in creationis & redemptionis opera diuiduntur vulgo. Deinde vt *efficiens creationis* est Deus: ita *subiectum* opus est mundus. Qua voce in hoc argumento, non cælum (vt veteres nonnunquam κατ' ἐξοχὴν) aut terram simul: aut homines, trita synecdoche: sed rerum vniuersitatem seu vniuersam cæli solique & quæcunque eorum complexu continentur compagem

Cicero de vniuerso.

Arist. de mundo c. 2.
Plato Timæo.

ornatissimam & inanimem intelligimus.
Plato Timæo. Nam qui mundum definierunt animantem, eiusque animam, aut æternum, aut conditum aliquem Deum docuerunt; non Sacris solum literis; sed rationum etiam pondere, iam olim explosi sunt. Mundum autem à Deo Patre, per Filium, & Spiritum sanctum esse conditum, Sacræ litteræ passim docent. Nam, vt de
Cap.1.& 2. Genescos historia nihil dicam & è multis
Ioh.1.10. & 16.3. pauca excerpam, *Mundus*, inquit Iohannes, *per eum factus est.* Quod interpretatur, *Omnia per eum facta sunt & absque eo factum est nihil, quod factum est. Deus*, inquit
Act.17.24. Paulus, *fecit mũdum & omnia quæ in eo sunt.*
Act.14.15. Et alibi, *Fecit cælum & terram & mare &*
Colos.1.16. *omnia quæ in eis sunt.* Item, *Nam per eum condita sunt omnia, quæ in cælis sunt, & quæ in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominia, siue imperia, siue potestates, omnia per eum & in eum condita sunt.* Huc accedit
Psal.33.6. Psaltes, *Verbo Iehouæ cæli facti sunt, & Spiri-*
Cap.26.14. *tu oris eius totus exercitus eorum.* Iobus denique ait, *Spiritu suo ornauit cælos.* Porro *materiam, ex qua* mundum effecit Deus, nul-
1.Tim.6.16. lam agnoscimus. Nam quum Deus *solus æternus* (initio, fine, successione carens)
& im-

& immortalis sit, omniaq. sine exceptione, eoque & materiam, condiderit: sequitur mundum non ex materia aliqua æterna (multo minus ex Dei essentia, quippe infinita, simplicissima, & immutabili) sed è nihilo, tanquam termino, potẽtia Dei extitisse. *Ipse dixit & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt.* Nam Deus *vocat ea quæ non sunt, tanquam sint.* Idque creandi verbum, quod alias generalius vsurpatur, in hoc argumento declarat Qua de re Apostolus, *Per fidem intelligimus; constituta fuisse secula verbo Dei: vt quæ cernimus, non sint ex apparentibus facta.* Itaq; quidquid est, illud aut immediatè, vt cælum, terra, aquæ, anima, Angeli: aut mediatè, vt alia, ratione primæ materiæ è nihilo promanant. Nam commune ac tritum illud Philosophorum placitum *ex nihilo nihil fit*, ordinariæ rerum corporearum constitutioni & humanis artificiis aptari potest: sed creationi (quam ignorarunt) & diuinæ potẽtiæ opponi nequit. Quæ, si materiæ præsentia definitur & astringitur, infinita non est, eoque nec diuina. De qua re tota eleganter & grauiter Theodoretus, *Est autem hoc quoque humanarum rationum imbecillitatis argumen-*

Psal. 33. 9.
Rom. 4. 17.
Hebr. 11. 3.
Vide Damasc. orth. fid. lib. 2. c.
Diuinor. decret. epitom. ca. materi.

argumentum. Quoniam enim omnis ars, apud homines subiecta materia indiget: & fingendi quidem ars, luto; ædificandi verò, lapidibus & lateribus; lignis autem fabrilis & nauium ædificatrix; texendi ars, lanis; & coriariorum quidem ars, pellibus; pingendi autem & incrustandi, coloribus; & vt semel dicam, vnaquæq; ars, materia conuenienti: existimarunt stolidi, etiam Deum non posse, sine materia fabricari; nec intellexerunt, quanta sit Dei & hominum differentia, & quod fieri non potest vt imago omnia habeat quæ exemplar, & quod homo quidem, vt imago, ex iis quæ sunt fabricatur: Deus autem & ex iis quæ non sunt. Et hoc nos apertè docuit Sacra scriptura. Apostolus enim
Hebr. 11. 3. *dicit, Fide intelligimus, aptata esse secula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent. Et rur-*
Rom. 4. 17. *sus; Qui vocat ea, quæ non sunt, tanquam sint.*

Cæterum *forma mundi* interna, in abdita vniuersi natura: externa verò in dispositione omnium partium, cum in se, tum inter se ornatissima & vtilissima consistit. Vnde κόσμος Græcis, *mundus* Latinis appellatur: *Creationis* enim duæ sunt *partes* productio rerum & dispositio sapientissima: vtraque Deo propria; vt nulla Angelorum aut hominum vsus sit opera. Quod ex crea-

ex creationis historia & Prophetarum te- Gen.1.& 2.
stimoniis comprobatur. *Ego Iehoua* (inquit Cap.44.24.
Esaias) *facio omnia, extendo cælos solus, qui expando terram per meipsum.* Sic Ezechias, Esa.37.16.
Tu es Deus ille solus omnibus regnis terræ, tu fecisti cælum & terram. Et Iobus, *Qui ex-* Cap.9.8.
tendit cælos solus, qui calcat excelsa maris.
Vnde, *Creator* dicitur: & hac nota se ab 1.Pet.4.19.
idolis distinguit, *Dij*, inquit, *qui cælum &* Iere.10.11.
terram non fecerunt, pereant de terra & de his quæ sub cælo sunt. Vnde admirabilis Dei creatoris sapientia, bonitas & potentia elucent: quorum agnitio & celebratio corde, lingua, opere, *creationis*, vt decreti, scopus ac *finis* vltimus existit. Hinc Iere- Cap.10.12
mias de Deo ait, *Qui fecit terram virtute sua, stabiliuit orbem sapientia sua & prudentia sua extendit cælos.* Et Moses, *Vidit Deus* Gen.1.31
quæcunque fecerat & erant valde bona. Ac
Psaltes, *Quàm ampla sunt opera tua ô Iehoua,* Psal.104.25
omnia sapienter fecisti! Et alibi dicuntur
Cæli enarrare gloriam Dei: & ad illam præ- Psal.19.1
dicandam omnes creaturæ passim exci- Psal.147. & 148.&c.
tantur. *Quia omnia,* ait Sapiens, *fecit Deus* Prou.16.4
propter semetipsum: & vt monet Aposto- Rom.11.36
lus, *ex eo, per eum, & in eum sunt omnia: Ipsi gloria in secula.* Huc etiam sanctorum epi-
phonema

Apoc.4.11 phonema pertinet, *Dignus es Domine qui accipias & honorem & virtutem: quia tu creasti omnia & propter voluntatem tuam sunt, & creata sunt.* Atq; hic *summus* creationis mundi *finis: proximus* verò & ad illum pertinés, est salus electorum. Vt enim omnia hominum gratia condita sunt: sic ipsi propter se mutuo & potissimum ad
Gen.1.28.29 electorum bonum. *Subiicite terram*, ait Deus, *atque dominamini piscibus maris & volatilibus cæli & omni bestiæ reptanti super terram. Dixitq; Deus, Ecce dedi vobis omnem herbam producentem semen in superficie totius terræ: & omne lignum, in quo est fructus arboris producentis semen, vobis erit in escam.*
Psal.8.6.7 Et Psaltes, *Dominari fecisti eum operibus manuum tuarum: omnia posuisti sub pedibus*
1.Cor.3.22 *eius.* Et Paulus denique *Omnia*, inquit, *vestra sunt, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura.* Porro vt à *causis* creationis mundi ad *circumstantias* transeamus, ea nec ab æterno, nec momento, sed in principio temporis, sex dierum spacio, vt distinctius & attentius Dei gloriam consideremus, contigit: quemadmodum Genesis demonstrat. Nam locus & tempus, sunt rebus creatis propria. Siquidem

prius & posterius rebus finitis (cuiusmodi omnes & solæ sunt creaturæ) solùm competunt: infinitis verò, qualis solus est Deus, minimè quadrant. Qua de re acutissimè, vt solet, Tertullianus, *Ante omnia enim Deus erat solus, ipse sibi & mundus & locus & omnia.* In qua sententia acquiesco & doctrinam de creatione huius mundi concludo. Contra Praxeam.

CAPVT IIX.

RELIQVVM igitur est vt de *administratione*, seu potius *gubernatione* illius, differam. Hæc enim vox minus diluta est & adumbrando Dei regimini accommodatior. Nam præclarè ex naturæ luce ait Philosophus, Καθόλου δὲ ὅπερ ἐν νηῒ κυβερνήτης, ἐν ἅρματι δὲ ἡνίοχος, ἐν χορῷ δὲ κορυφαῖος, ἐν πόλει δὲ νόμος, ἐν στρατοπέδῳ δὲ ἡγεμών, τοῦτο θεὸς ἐν κόσμῳ· πλὴν καθ᾽ ὅσον τοῖς μὲν καματηρὸν τὸ ἄρχειν πολυκίνητόν τε καὶ πολυμέριμνον· τῷ δὲ ἄλυπόν τε, ἄπονόν τε πάσης κεχωρισμένον σωματικῆς ἀσθενείας. Arist. de mundo c.6 hoc est, *Ad summam quod in naui gubernator, in curru auriga, in choro præcentor, in ciuitate lex, in exercitu imperator, hoc idem in*

mundo est Deus: nisi quod illis ipsis principatus laboriosus perturbatus & anxius est; huic autem expers mæstitia & laboris ab omni corporali infirmitate separatus. Itaque rectè sapiens Hebræus ad hoc argumentum gubernationis vocem transtulit, quum ait
Sap.11.3 ἡ δὲ σὴ πάτερ διακυβερνᾷ πρόνοια. *At tua, pater, gubernat vsque prouidentia.* Cæterum *gubernatio mundi* est altera externa Dei actio, qua vniuersum hunc mundum & quæcunque in eo, secundùm decretum suum gubernat. Ac synecdochicè, vt initio monuimus, *prouidentia* vulgo appellatur. Quam Deo competere eleganter &
Greg.Nyss. de prou.c.2 Damasc. Orthod. fid. lib.2.c.29 neruosè ait ex Nysseno (è quo multa transcripsit) Damascenus, Ἀνάγκη γὰρ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων καὶ προνοητήν. οὔτε γὰρ πρέπον, οὔτε ἀκόλουθον ἄλλον μὲν ποιητὴν εἶναι τῶν ὄντων, ἄλλον δὲ προνοητήν. οὕτω γὰρ ἐν ἀσθενείᾳ πάντως εἰσὶν ἀμφότεροι· οἱ μὲν τοῦ ποιεῖν, ὁ δὲ τοῦ προνοεῖν. *Necesse enim est eundem esse factorem eorum quæ sunt & prouisorem. Neque enim consequens est, neque decens, alium quidem esse factorem eorum quæ sunt, alium prouisorem. Sic enim omnino vterq; infirmitate laboraret: hic non faciendi, ille non prouidendi.* Cui consentit probè

probè Theodoretus, *Est enim*, inquit, *longè absurdissimum, dicere quidem ipsam omnia fecisse (non quod ipse eis opus haberet, sed sola sua benignitate & humanitate adductum) & creaturam veluti cymbam aliquam & clauo & gubernatore destitutam à contrariis ventis, huc atque illuc impelli, scopulisq́; & rupibus allisam confringi.* Cæterum *gubernationis* huius *partes* sunt duæ conseruatio & ordinatio mundi constituti, quæ κατ' ἐξοχὴν plerumque *gubernatio* dicitur. Hinc Damascenus: ἥτε γὰρ γένεσις ἡμῶν, τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ δυνάμεώς ἐστι· καὶ ἡ διαμονὴ, τῆς συνεκτικῆς δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ ἡ κυβέρνησις καὶ σωτηρία, τῆς προνοητικῆς αὐτοῦ δυνάμεως. *Nam & generatio nostri, conditricis eius potentiæ est: & permansio, continentis potentiæ illius: & gubernatio ac salus, prouidentis illius potentiæ.* Et rotundè ac piè Augustinus, *Sic Deus per cuncta diffusus, vt non sit qualitas mundi, sed substantia creatrix mundi: sine labore regens & sine onere continens mundum.* Et alibi quæstionem huic argumento conuenientissimam explicans ait, *Quapropter sic accipimus, Deum requieuisse ab omnibus operibus suis quæ fecit, vt iam nouam naturam nullam conderet: non vtique, vt quod*

Decret. diuinorum epit. cap. Prouidentia.

Orthod. fid. lib. 2. c. 28

Epist. 57. ad Dardanum.

De Gen. ad lit. lib. 4. c. 12

condiderat continere & gubernare cessaret.
Gen.2.2 *Vnde & illud verum est, Quod in septimo die*
Ioh.5.17 *requieuit Deus : & illud, Quod vsque nunc operatur.* Sed à partitione, ad partium definitionem, transeamus. Itaque *conseruatio mundi* est prior gubernationis pars, qua Deus mundum continuat : hoc est, vniuersam mundi machinam illiusque vim & positum à se naturæ ordinem, quasi manu sustinet ac conseruat. Quam *prouidentiam vniuersalem* nominant: & copiosè ac grauiter à Psalte, cum alibi tum Psalmo centesimo quarto, describitur. Etenim cæli cursum & efficaciam, seu, vt Deus
Iob.38.33 loquitur, *statuta cæli & dominatum eius in terra*, temporum vices, soli fertilitatem, maris fines, animalium fructuumq; propagationem perpetuat. Vnde *principium motus & primus motor* (etsi angustius nonnunquam id accipiatur) vulgo dici solet. Eoque Dei Filio non solum tribuit Apo-
Hebr.1.2.3 stolus, *quòd secula condiderit*, sed etiam, quòd *omnia, potente suo verbo, sustineat.*
Colos.1.16 Et alibi ait, *Estq; ipse ante omnia, & omnia*
Act.17.28 *per eum consistunt.* Item, *In ipso enim Viuimus,*
Rom.11.36 *mouemur, & sumus. Nam ex eo, & per eum, & in ipsum sunt omnia.* Et Ieremias,
Sic ait

Sic ait Iehoua, qui disponit Solem & lucem interdiu, statuta Lunæ & stellarum noctu: qui disrumpit mare & fremunt fluctus eius: cui nomen est Iehoua exercituum. Si amouebuntur statuta ista à conspectu meo. Et alibi, *Si non fœdus meam interdiu & noctu, si statuta cæli & terræ non disponam. Quomodo*, ait Sapiens ille Hebræus, *mansurum fuisset aliquid, nisi tu voluisses? aut non vocatum à te, conseruaretur? Sic enim* (vt scitè Aquinas) *se habet Deus ad res, sicut Sol ad Lunam: quo recedente, deficit lumen Lunæ: & sic, si Deus subtrahat suam virtutem à nobis, in momento deficerent omnia.* Ac præclarè Augustinus, *Creatoris namque potentia & omnipotentis atque omnitenentis virtus, causa subsistendi est omni creaturæ. Quæ virtus, ab eis quæ creata sunt regendis, si aliquando cessaret simul & eorum cessaret species, omnisque natura concideret. Neque enim sicut structura ædium, quum fabricauerit quis abscedit, atque illo cessante atque abscedente stat opus eius; ita mundus vel ictu oculi stare poterit, si ei Deus regimen sui subtraxerit. Proinde & quod Dominus ait, Pater meus vsque nunc operatur, continuationem quandam operis, qua vniuersam creaturam continet atque administrat, ostendit.*

Ier. 31.35.36
Ier. 33.25
Sap. 11.26
Comment. Colos. 1
De Genesi ad lit. lib. 4 cap. 12
Ioh. 5.17

CAPVT IX.

PORRO non tantùm res omnes creatas sustinet, & naturæ ordinem *generali prouidentia* continuat Deus, sed etiam *particularem* singulorum curam gerit, & ad certos ac destinatos fines ordinat ac dirigit. *Nam ex Deo*, vt ait Augustinus, *sunt omnia, non solum ut sint, verum etiam vt ordinata sint.* Quamobrem alteram gubernationis partem statuimus, *ordinationem mundi constituti specialem.* Ordinatio autem nihil aliud est, quam effectio ordinis: *Quem definiunt*, ait Orator, *compositionem rerum aptis & accommodatis locis.* Cui definitioni conuenit illa Augustini; *Ordo est parium dispariumq; rerum sua cuiq; loca tribuens dispositio:* & Philonis, τάξις δ' ἀκολουθία καὶ εἱρμός ἐστι προηγουμένων τινῶν καὶ ἑπομένων, hoc est; *Ordo est consequentia serie sq; rerum præcedentium & subsequentium.* Itaq; ordinatio mundi est ordinis in mundo constitutio. Quare genuinam vocis illius significationem non attendunt, qui secus accipiunt, & metonymia quadam, non ordinis, sed rerum effectionem, aut mandatum interpretantur. Cæterum ordinatio alia

[Margin notes: ...uæst. 83. ...69 — Cicero De fin. lib.1 — De ciui. Dei lib.19.c.13 — De opificio mundi.]

tio alia interna est & consilij: alia externa & executionis. Illa nihil aliud est quam ordinis præfinitio: eoque *præordinatio* distinctius appellatur. Sic *credidisse* dicuntur, *qui erant ordinati* (hoc est, vt vetus interpres habet, præordinati) *ad vitam æternam*. Act.13.48
Hæc vero est ordinis præfiniti effectio. Sic *potestates ordinatæ* (hoc est, ad bonum vniuersi aptè positæ) dicuntur à Deo: aut potius sub Deo. Vt autem ea quæ de ordinatione generatim diximus, instituto nostro accommodemus, interna mundi ordinatio decreti diuini pars est: externa verò ad executionem illius pertinet. Estque ea vel creationis seu constitutionis mundi, vel gubernationis & mundi constituti. Illa est mundi in creatione dispositio: quæ sex dierum spacio finita est: quam alteram creationis partem supra appellauimus. Hæc verò à mundi creatione continua est: eaque vel generalis, quæ conseruatio ordinis naturæ dicitur, quam modò explicauimus: vel specialis, de qua hoc loco agimus ac sic definimus. *Ordinatio mundi constituti specialis* est altera gubernationis pars, qua Deus mundum vniuersum & singula quæ in eo, modo placito regit & Rom.13.1.

 ad suos,

ad ſuos, hoc eſt à ſe deſtinatos, fines medios vltimumq́ue perducit. In qua re duo potiſſimum, quæ expendenda ſunt accuratius, denotantur; *ordinationis ſubiectum & modus.* Ac *prius* quidem ſtatuimus eſſe mundum vniuerſum & ſingula quæ in eo fuerunt, ſunt, & erunt. Cæterum omnes creaturas magnas, paruas, præſtantes, viles, omnes motus, omnia conſilia, affectus, dicta, facta, euentus rerum, ſine vlla omnino exceptione, diuino ſubeſſe regimini perſpicuum eſt, non ſolùm ex iis quas ante adduximus rationibus, ſed etiam ex diſerta Sacrarum literarum auctoritate. Nam vt ex infinitis pene teſtimoniis pauca ſeligam, quid aliud ſibi hæc volunt?

Cap.2 Vide Nyſſenum De Prouid. 7. & 8

Nehem.9.6 *Tu ille Iehoua es, ſolus es, tu feciſti cælos, cælos cælorum & omnem exercitum eorum: terram & quidquid eſt in iis & tu viuificas hæc omnia: etiam exercitus cælorum tibi ſe incuruant.*
Pſal.119.91 *Ordinatione tua perſeuerat dies, quoniam omnia ſeruiunt tibi.*
Epheſ.1.11 *Omnia efficit* (Deus) *ex conſilio voluntatis ſuæ.*
Prou.16.4 *Omnia operatur Iehoua, etiam impium ad diem malum.*
Act.17.25 *Ipſe dat omnibus vitam & halitum & omnia.*
Iob.14.5 *Vitæ humanæ conſtituit terminos, qui præteriri non poterunt.*
Matt.6.26. 30 *Alit volucres cæli, circumueſtit*

herbam

herbam agri. Singulis ſeminibus ſuum dat cor- 1.Cor.15
pus, vt voluit. Dat cælitus pluuiam ac tempora Act.14.17
fructifera, implens cibo & lætitia corda noſtra.
Iehoua morte afficit & in vitam reſtituit: 1.Sam.2.6
Iehoua depauperat & ditat. Ipſe mutat tempo- Danie.2.21
ra & tempeſtates: transfert reges & conſti-
tuit reges, dat ſapientibus ſapientiam, & ſcien-
tiam ſcientibus intelligentiæ. Equus paratur ad Prou.21.31
diem belli, ſed Iehouæ eſt ipſa ſalus. Ego Iehoua Eſa.45.6.7
& nemo præter me, formans lucem & creans
tenebras: faciens pacem & creans malum: ego
Iehoua faciens omnia hæc. Quis eſt iſte qui Lament.
dicit exiſtit Domino non iubente? ex ore excelſi Ier.3.37.38
non prodit malum quodq; & bonum? Quis ſta- Exod.4.11
tuit os homini? aut quis ſtatuere poteſt ſurdum
aut ſenſibus valentem aut cæcum? nonne ego
Iehoua? Hominis ſunt diſpoſitiones cordis, ſed Prou.16.1
à Iehoua eſt ſermo linguæ. Cor hominis delibe- Ibid.9
rat de via ſua, Dominus autem dirigit greſſum
eius. Noui Iehoua non eſſe penes hominem, Ier.10.23
viam ipſius, non eſſe penes virum ambulantem
dirigere greſſum ſuum. Irritum facit conſilium Pſal 33.11
gentium, infringit cogitationes populorum.
Operatur in nobis velle & perficere pro bona Phil.2.13
ſua voluntate. Sicut riui aquarum eſt cor regis Prou.21.1
in manu Iehouæ: ad omne quod vult, inclinat
illud. Ergo & multo magis reliquorum.

Deniqueͺne quid ab hac ordinatione Dei alienum existimes, etiam illa, quæ fortuita vocantur, eidem adscribuntur diuinitus. Si quidem de fortuito homicidio ait
Exo.21.12.13 Deus, *Qui percutit quenquam, ita vt moriatur, omnino morte plectitor; tamen qui non quæsierit, sed Deus ipse obiecerit manui eius, constituam tibi locum, quo ille confugiat.* Quod alibi exemplo illustratur. *Hoc autem*, inquit,
Deut.19.4 *esto ius occisoris qui fugerit, vt viuat: qui percusserit proximum imprudenter, quum ipse non oderit eum antea: vt qui inerit cum proximo suo ad cædendum lignum, deiecerit ferrum è manubrio eius, quod offendat proximum eius, ita vt moriatur, is fugiens ad vnam harum ciuitatum fugito.* Nec dispar est cæterorum ratio. Nam quid quæso magis fortunæ, quæ fingitur, ludibrio, aut casui possit attribui, quàm inconstans ventorum flatus, fluctuum motus, dubius auicularum, capillorum, & sortium, casus? At ea diuino subesse regimini Sacræ litteræ demonstrat. *Descendentes*, inquit,
Psal.107.23.24 Psaltes, *ad mare nauibus, quique faciunt opus in aquis multis. Ipsi viderant opera Iehouæ & mirabilia eius in profundo. Et dixit & stare fecit spiritũ turbinis & exaltauit fluctus eius.*

Et cla-

Et clamauerunt ad Dominum in angustia sua Vers.28
& de angustiis eorum eduxit eos. *Stare fecit* 29.
turbinem in silentium & siluerunt fluctus eo-
rum. Et lætati sunt quoniam siluerunt & duxit 30.
eos ad portum voluntatis eorum. Passer vnus,
ait Christus, *non cadit humi sine patre vestro.* Matt.10.32
Vestri etiam capilli numerati sunt. *In gre-* 33
mium, inquit Salomon, *coniicitur sors: à Ie-* Prou.16.33
houa autem est tota ratio eius. Atque huc pertinet prouidentiæ diuinæ adumbratio prophetica Ezechielis capite primo. De qua nonnulla eleganter auctor libri de Trinitate: qui Tertulliano suppositus est. Deniq; rotundè & piè Sapiens Hebræus de sapientia & prouidentia Dei ait, *Per-* Sapient.8.1
tingit à fine ad finem fortiter & disponit om-
nia vtiliter. & alibi, *Omnia mensura nume-* Ib.11.21
roq; & pondere ordinasti. Nam si Satanam & homines & singularum rerum naturam spectes confusa & perturbata sunt pene infinita: sin Deum sapientissimè etiam confusa in se, ad fines cælitus destinatos & ad ordinem ac bonum vniuersi dirigentem consideres, nihil potest esse ordinatius & ornatius. *Summo enim Deo* (ait Au- Quæst.83
gustinus) *cuncta bene administrante quæ fe-* q.27
cit, nihil inordinatum in vniuerso, nihilq;

 iniustum

iniustum est, siue scientibus siue nescientibus nobis. Sed in parte offenditur anima peccatrix: tamen quia pro meritis ibi est, vbi talem esse decet, & ea patitur, quæ eam pati æquum est, vniuersum regnum Dei nulla sui fœditate deformat. Quamobrem, quoniam non omnia nouimus, quæ de nobis bene agit ordo diuinus, in sola bona voluntate secundùm legem agimus: in cæteris autem secundùm legem agimur: quum lex ipsa incommutabilis maneat, & omnia mutabilia, pulcherrima gubernatione moderetur. Atque hisce quas adduximus auctoritatibus, omni exceptione maioribus, accedunt etiam copiosa & perspicua ordinationis vniuersi & singulorum exempla; quæ passim Sacræ paginæ monumentis expressa continentur: in quibus ecclesiæ regimen excellit. Vnde satis superque demonstratur vniuersa & singula diuina ordinatione gubernari. Adeo vt nihil tam vile sit & abiectum, quod Dei notitiam aut curam fugiat: nihil tam sublime aut liberum, quod illius gubernaculo careat.
e Gen. ad l. lib. 5. c. 21 Quare eleganter Augustinus, *Nec omnino*, inquit, *audiendi sunt, qui putauerunt sublimes quidem mundi partes, id est, à confinio corpulentioris aëris huius & supra, diuina prouidentia*

uidentia gubernari: hanc autem imam partem terrenam & humidam aërisq́; huius vicinioris, qui terrarum & aquarum exhalationibus humescit, in quo venti nubesq́; consurgunt, casibus potius & fortuitis motibus agitari. Contra hos loquitur Psalmus, qui quum explicasset laudem cælestium, se etiam ad ista inferiora conuertit dicens, Laudate Dominum Psal.148.7.8
de terra dracones & omnes abyßi ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quæ faciunt verbum eius. Nihil enim tam videtur casibus volui, quàm omnes istæ procellosæ ac turbulentæ qualitates, quibus cæli huius inferioris (quod non immerito etiam terræ deputatum est) facies variatur & vertitur? Sed quum addidit, Quæ faciunt verbum eius, ostendit earum quoque rerum ordinem, diuino subditum imperio, latere nos potius, quàm vniuersitatis deesse naturæ. Quod autem ore suo Saluator dicit, Vnum passerem non cadere in Matt.10.29
terram sine Dei voluntate: &, quod fœnum Id.6.30
agri post paululum mittendum in clibanum, ipse tamen vestiat: nonne confirmat non solum totam istam mundi partem rebus mortalibus & corruptibilibus deputatam; verum etiam vilißimas eius abiectißimasq́; particulas diuina prouidentia regi? Itaque & pro-

phani

uripides phani hominis vox est, *Magna res Deum*
Plutarchi *curare, paruas fortunæ committere*: ad quam
ericle. vtinam propius non accessisset alicubi
ommen. in Hieronymus: & indigna Damasceno sen-
abac. 1 tentia, qua voluntatem humanam à Dei
rthod. fid. prouidentia exemit. Sic enim ait, τὰ γὰρ
.2. c.30 ἐφ' ἡμῖν οὐκ τῆς προνοίας ἐστὶ, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας
αὐτεξουσίας. *Quæ enim sunt in nobis non sunt prouidentiæ; sed nostri liberi arbitrij.* Nec propterea tamen Deus, vt arbitratur, peccati auctor censeri potest: quemadmodum ex ordinationis ratione ac modo
homas constabit: & Scholastici agnouerunt. Atq;
r.1.q.22. hanc mundi constituti ordinationem,
t.2.&c. quòd ad singulas mundi partes pertineat, *singularem & particularem prouidentiam* appellant. Quum verò ad homines ac potissimum fideles restringitur *specialem & peculiarem* vulgo plerunque nominant: quia præcipuam & paternam horum curam gerit Deus: quemadmodum & eorum bono creauit reliqua. Nam curæ diuinæ certi sunt gradus. Etsi enim *homines*
al.36.7 *& iumenta seruat Deus*: illos tamen accu-
atth.6.26 ratius & præcipuè fideles. Vnde etiam ap-
Tim.4.10 pellatur *seruator omnium maximè fidelium.*
Petr.5.7 In quam sententiam comparatè *curare nos*,

& *boues*

& *boues non curare: impios nescire*, imo & *mortuorum obliuisci* statuitur. Nam quod quidam hoc postremum ad sensum impiorum, alij ad infirmitatem turbati Prophetæ referunt, videtur aliquantò alienius. Nec obstat huic de prouidentiæ gradibus sententiæ, quod ex sapiente illo Hebræo obiicitur, *Æqualiter prouidet omnibus*. Non enim paritatem iudicat, sed similitudinem notat: vt ex verbis liquet, ὁμοίως τε προνοεῖται περὶ πάντων. Quamobrem malim vertere, *similitérque prouidet omnibus*. Hoc enim & verbis & rei conuenientius.

1.Cor.9.9 Matt.25.12 Psal.88.6 Sapient.8

CAPVT X.

PORRO, vt quæ de *ordinationis* diuinæ *subiecto* disseruimus, ea paulo distinctius explicentur, ad *modum* illius transeamus. Is autem est varius: & ritè distribuitur in ordinarium & extraordinarium: vtrumque tamen ordinatum. Ordinarius autem est, qui communem naturæ aut gratiæ ordinẽ obseruat. Illius exemplum è multis illustre exprimitur promissione illa Domini, *Erit*, inquit, *die illo vt exaudiam cælos & ipsi exaudiant terram & terra* Hos 2.21.22

exau-

exaudiat frumentum & mustum & oleum & ista exaudiant Iizrehelem. Huius, Apostoli
Rom.10.17 sententia, *Fides ex auditu est, auditus autem per verbum Dei.* Extraordinarius verò est, qui præter communem ordinem existit: vt quum Israelitas manna & coturnicibus; Eliam coruo pauit: Paulum cælitus conuertit Deus. *Deinde modus* ordinationis diuinæ alius est *mediatus*, alius *immediatus.* Ille est, qui mediis & caussis secundis vtitur: hic verò qui minimè. Ita, verbi gratia, extra ordinem, non solum Mosem & Eliam immediatè & per sese vocauit Deus, sed etiam mediatè Elyseum per Eliam: & hunc quidem pauit primùm mediatè pane & aqua, deinde quadraginta dies immediatè, virtute sua. Quos modos grauiter explicauit Augustinus, *Non*
Quæst.83. q.53 *itaque Deus deceptor est: quod credere nefarium & impium esse quis non intelligat? sed meritorum & personarum iustißimus distributor, faciens quædam per se ipsum, quæ illo solo digna sunt, eiq; soli conueniunt (sicut est illuminare animas & seipsum eis ad perfruendum præbendo, sapientes beatasq; præstare) alia per seruientem sibi creaturam, integerrimis legibus pro meritis ordinatam, quædam eorum*

iubens,

iubens, quædam permittens, vſque ad paſſerum adminiſtrationem, ſicut Dominus in Euangelio dicit, & vſque ad fœni decorem, vſque ad minimum etiam capillorum noſtrorum, diuina prouidentia pertendente atque veniente. De qua etiam dictum eſt, Pertingit à fine vſque ad Sapient. 8. 1
finē fortiter & diſponit omnia ſuauiter. Quibus ordinationis diuinæ modis Dei illuſtratur gloria. Siquidem mediatus, bonitatis; quòd *συνεργίαν* operationis ſocietatem naturæ communicat: immediatus, potentiæ; quòd illi non ſit aſtricta: vtraq. verò multiformis ſapientiæ Dei ſpeculum exiſtit. Cæterum quia *media* nō vnius ſunt generis, ea porro diſtinguenda ſunt, vt ordinationis diuinæ rationem & modum illuſtremus. Ac primum quidem media alia ſunt neceſſaria; alia contingentia, & quidem aut rarò, aut plurimum, aut æqualiter, vt ex philoſophis diſtinguit Nyſſenus. Neceſſaria ſunt, quę ſecundùm De volunt. & inuolunt. cap. 5
naturam ſuam, certum neceſſariò producunt effectum: contingentia verò ſunt, quæ contingenter. Vnde illa *cauſæ definitæ*: hæc verò, *indefinitæ* nominantur. Atque hinc tanquam à cauſis proximis & internis, effecta alia ſunt & vocantur neceſſa-

ria: quæ à cauſis mediis ac proximis neceſſariis: alia contingentia, quæ à contingentibus promanant. Etſi ſalua rerum natura, ratione decreti tanquam cauſæ primæ & externæ, definita & ſuo modo neceſſaria ſint omnia. Cæterum quia neceſſitatis varij ſunt modi eos paulo fuſius ex veterum ſententia (ne quid noui effingere videamur) proponemus. Hac enim ratione facilius & ſophiſtis calumniandi & rudioribus errandi præcludetur via. Neceſſarium itaque id dicitur quod aliter ſe habere non poteſt: vt & nominis ratio, à non ceſſando, demonſtrat: cui contrarium eſt contingens. Neceſſarium autem eſt duplex per ſe & abſolutè neceſſarium, neceſſitate, vt vocant, conſequentis; aut per aliud, ſecundùm quid & conditione quadam antecedentis, coniuncti, aut conſequentis, neceſſitate, vt appellant, conſe-
ib.4.c.5. quentiæ. Sic Philoſophus, (vt, quæ in Metaphyſicis diſſerit, prætercam) ait οὐ διελό-
e part.anial. li.1.c.1 μενοι ποσαχῶς λέγεται) τὸ ἀναγκαῖον· ὑπάρχει δὲ τὸ μὲν ἁπλῶς, τοῖς ἀϊδίοις· τὸ δὲ ἐξ ὑποθέσεως, καὶ τοῖς ἐν γενέσει πᾶσιν. *Non diſtinguentes quot modis neceſſarium accipi debeat. Ineſt id ipſum, rebus quidem æternis, ſimpliciter; ſed*

ter; ſed

ter; sed iis etiam quæ generantur omnibus, ex suppositione. Quam sententiam imitatus est Orator, quum inter alia hæc ait, *Atque etiam hoc mihi videor videre esse quasdam cum adiunctione necessitudines: quasdam simplices & absolutas.* Et paulo post, *Reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus. Pariter autem inuenias esse multas res, ad quas necessitudinis similis adiunctio non accedit. Quod genus, vt homines mortales necesse est interire: vt cibo vtantur non necesse est, nisi cum illa exceptione, si nolint fame perire.* Et alibi Philosophus, ἡ δ' ἀνάγκη διττή. ἡ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν καὶ τὴν ὁρμὴν, ἡ δὲ βίαια, ἡ παρὰ τὴν ὁρμήν. ὥσπερ ὁ λίθος ἐξ ἀνάγκης καὶ ἄνω καὶ κάτω φέρεται, ἀλλ' οὐ διὰ τὴν αὐτὴν ἀνάγκην. *Necessitas autem est duplex: vna est secundùm naturam & propensionem: altera est violenta, quæ contra propensionem. Quemadmodum lapis necessitate & sursum & deorsum fertur, sed non eadem necessitate.* Qua de re plenius Scholasticorum coryphæus Thomas *Necesse est, quod non potest non esse. Quod quidem conuenit alicui vno modo ex principio intrinseco: siue materiali, sicut quum dicimus omne compositum ex contrariis necesse*

Cicero De inuent. lib. 2.

2. Post. anal. cap. 11

Summa 1. q. 82. 1

est corrumpi; siue formali, sicut quum dicimus, quod necesse est triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis. Et hæc est necessitas naturalis & absoluta. Alio modo conuenit alicui, quod non possit non esse, ex aliquo extrinseco, vel fine, vel agente. Fine quidem, sicut quum aliquis non potest sine hoc consequi finem aliquem; vt cibus dicitur necessarius ad vitã & equus ad iter. Et hæc vocatur necessitas finis: quæ interdum etiam vtilitas dicitur. Ex agente autem hoc alicui conuenit, sicut quum aliquis cogitur ab aliquo agente, ita quod non possit contrarium agere: & hæc vocatur necessitas coactionis. Atque hæc de necessitate satis: quæ ad huius argumenti intelligentiam necessaria sunt & veterum verbis proposita, vt maioris essent ponderis. Reliquum iam est, vt ea ad institutum nostrum aptemus. Nam rectè vir doctissimus ait, *Non temere in scholis inuentas fuisse distinctiones de necessitate secundùm quid & absoluta: item consequentis & consequentiæ.* Addo immutabilitatis, vtque loquuntur infallibilitatis & coactionis. Etenim nihil sua natura tam contingens existit, vt non tribus modis ex hypothesi sit necessarium existentia, decreto, & præscientia Dei definita.

Caluinus Instit. lib. 1. c. 16. §. 9

Nam

Nam non minus verum quàm tritum illud ex Aristotele dictum *Quidquid existit, quà existit* (addo quidquid futurum, qua futurum) *necessarium est*: quia alias duo contradictoria simul essent vera: quod naturæ repugnat & veritati Dei; *in quo non est simul Etiam & Non*. De qua re acutè, vt solet, Augustinus, *Tam non possunt futura non fieri, quàm non fuisse facta præterita: quoniam non est in Dei voluntate, vt eo sit aliquid falsum, quo verum est. Quapropter omnia quæ futura sunt, sine dubio fient: si autem facta non fuerint, futura non erant: ita omnia quæ verè præterita sunt, sine dubio præterierunt*. Deinde si rerum naturam & causas secundas (quas Deus non tollit, sed ordinat) & notitiam hominum, occultam Dei administrationem ignorantium spectes, contingentia sunt innumera, in rebus animatis & inanimis: sin Dei decretũ & præscientiam suspicias, pariter necessaria sunt omnia ex hypothesi, necessitate, vt vocant, immutabilitatis & consequentiæ. Nam quum vniuersa & singula nõ solùm euenta, sed etiam conditiones & media, vt ante probauimus, decreta & præscita sint à Deo & secundùm decretum & præscien-

De interpretatione c. 1 §. 5.

2. Cor. 1. 18 20

Contra Faust. lib. 26 cap. 4

tiam ordinentur: consequitur ea secus euenire non posse: eoque omnia, suo quodam modo, esse necessaria. Quandoquidem nec decretum Dei immutari potest, nec præscientia falli. Nam si quid aliter eueniat, quàm decreuit Deus, id eo fit nomine, quòd decretum exequi, aut non possit, aut nolit: at prius omnipotentiæ, alterum sapientiæ & constantiæ voluntatis illius è diametro aduersatur: vt pluribus ante demonstrauimus. In quam sententiam rectè de Deo ait Augustinus, *Cuius voluntas, rerum necessitas est.* Hæc autem contingentiæ & necessitatis in vna re, sed diuersa ratione, conuenientia, exemplis firmari & illustrari potest plurimis: sed nos pauca, breuitatis causa, decerpemus. Iosephus in Ægyptū deductus, ad regiam dignitatem euectus, à fratribus honoratus iisque alendis præfectus est & contingenter & necessario. Ac contingenter quidem ex natura ipsius Iosephi & causarum secundarum serie, nempe fratrum inuidia & plagio, mercatorum accessu & emptione, captiuitatis occasione, somniorum recitatione, pincernæ memoria, mandato Pharaonis, fratrum in Ægyptum aduentu & reditu.

De Gen. ad lit. lib. 6. c. 15

& reditu. Quæ causæ mediæ, vt fuerunt contingentes sua natura & principiis; ita contingenter ex iis effecta illa consecuta sunt: quia fuerunt arbitraria. Contra vero eadem fuere necessaria, ex Dei prouidentia: vt liquet non solum ex euentu (qui necessarium & maximè illustre decreti argumentum: quia nihil fit, quod non decreuerit aut efficere aut permittere omnipotens Deus) sed etiam ex certa decreti Dei præscientia & prophetia, iterato diuinitus somnio: vnde etiam necessariò ex hypothesi, euentus illi promanarũt. Quia Deus immutabilis & ἀψευδὴς *qui mentiri non potest*. Nec secus ille qui Prophetam certum, rogantem id Dei iussu, ferire noluit, à leone occisus est contingenter; quia per causas secundas seruari poterat: attamen necessariò, ratione decreti & prophetiæ diuinæ. Similiter in prælio cæsus est Achabus contingenter & fortuitò ratione causarum secundarum, cum sagittarij hostilis in incertum iaculantis, tum occursus Achabi: at necessariò ratione decreti & prædictionis Dei. Paribus etiam modis scelerata Achabi coniux Iezabel in Iezrehel à canibus deuorata est contin-

Gen.37.7.9

Tit.1.2

1.Reg.20.36

1.Re.22.34. & 28.

2.Reg.9.35. 36.

 genter:

genter: quia in vita seruari diutius, aut alia ratione mori potuit: si naturam illius & regis, qui de fenestra præcipitari curauit, arbitrium spectes: deinde exposita canibus, ab iis negligi: aut canum ferocia ab hominibus arceri potuit. Contra verò etiam necessario id contigit, ex decreto, præscientia, & prædictione diuina. Sic etiam Cyrus procreatus est & hoc nomine donatus, in regnum euectus, Babylone potitus, Iudæorum liberator & templi diuini restaurator effectus est, contingenter quidem, si parentum & Cyri naturam liberamque voluntatem consideres; sed necessario ratione decreti diuini, quod
Esa 44.28 & 45.1 iam olim patefecerat Deus. Porro vt ad Nouum testamentum me conferam: illustrissimum est, quod primò sese offert nostri Seruatoris exemplum. Etenim Christum in templo vinciri contingens erat: nam vinciri poterat si naturam illius spectes, imo fere necessarium, si aduersariorum furorem attendas: at non vinciri
Ioh. 7. 30. 44 necessarium fuit, *quia eius hora nondum aderat.* Contra verò postea sub Pascha Ierosolymis, à Iuda domestico proditum, vinciri, à Pilato damnari & medium inter latrones

latrones crucifigi, lanceaque transfigi Esa.53.7 Ioh.10.17.18
erat contingens, si naturam Christi valentem & vegetam, ac voluntatem illius liberam potestatemq. consideres: deinde, si causas secundas Iudam sacerdotes, milites, Pilatum, spectes: quorum operandi principium fuit voluntas. Eoque & consilio & executione contingens fuit Christi perpessio. Nam vt aliud potuerunt Christi hostes statuere: sic statutum, mutata voluntate, minimè exequi: vt ante crebrius contigerat. Eadem tamen Christi perpessio alia ratione fuit necessaria, nimirū, præfinitione, præscientia & prædictione Dei: quia *hora eius aduenerat: & mortis poculum auferri aut differri erat ἀδύνατον.* Matth.26.45. Luc.22.53
Hinc Christus ait, *Filius hominis vadit prout definitum:* & perpessionis suæ eiusque circumstantiarum necessitaté toties inculcat. Matt.26.4 Marc.14.3 Luc.22.22
Sic Christi ossa non sunt fracta contingenter & necessario; contingenter, si fragilem ossium naturam & vires liberamque militum voluntatem spectes: necessariò; ex hypothesi decreti & præscientiæ Dei immutabilis, & horum indice prophetia; quæ fieri irrita non potuit; quia *Scriptura solui non potest.* Deniq. templum Luc.9.24 & 17.25 & 22.37.&c. 24.26.&c. Ioh.19.36 Ioh.10.35

Ierosolymitanum euersum est cõtingenter & necessariò, quia perstare potuit, si interna illius principia & causarum secundarum naturam, mutabilẽ Romanorum
esippus excid. erosol. 5.c.42 tth.24.2. militum voluntatem, contra Imperatoris sui mandatum nitentem, intuearis: sin Dei præfinitionem præscientiam & prædictionem animaduertas, dirutum est necessariò. Quia vt decretum & præscientia
m.9.6 Dei constant: sic & *verbum Dei excidere non potest.* Itaque contingentia, hoc est, ordo inter causam & effectum mutabilem, cum necessitate euentus ex hypothesi præfinitionis diuinæ optimè cõgruit. Quia mediorum naturam nòn tollit, sed tuetur, eaque vtitur & ordinat, tanta sapientia & opportunitate, vt ex causis contingentibus, sine vlla coactione, euentus destinatus necessariò consequatur. *Sic ita-*
ciui. Dei 7.c.30 *que,* ait Augustinus, *administrat omnia quæ creauit, vt etiam ipsa proprios exercere & agere motus sinat.* Quare nec Deum peccati auctorem statuimus, nec fatum cum Stoicis fingimus: nec voluntatis natiuam libertatem, nec consiliorum aut operum cæterorumque mediorum vsum, decreti & præscientiæ Dei constantia & necessi-

tate

tate, ſubuertimus; ſed potius ſtabilimus. Idq́ue grauiter copioſeq́ue aduerſus Ciceronem, (*qui dum vult facere liberos, facit ſacrilegos*) demõſtrauit Auguſtinus. Nam inter cætera quæ præclarè, reiecto fato, diſſerit, *Non eſt*, inquit, *autem conſequens, vt ſi Deo certus eſt omnium ordo cauſarum, ideo nihil ſit in noſtræ voluntatis arbitrio. Et ipſæ quippe noſtræ voluntates, in cauſarum ordine ſunt, qui certus eſt Deo eiuſque præſcientia continetur: quoniam & humanæ voluntates humanorum operum cauſæ ſunt. Atque ita qui omnes rerum cauſas præſciuit, profectò in iis cauſis, etiam noſtras voluntates ignorare non potuit, quas noſtrorum operum cauſas eſſe præſciuit: & ideo quidquid valent, certiſſimè valent & quod facturæ ſunt ipſæ, omnino facturæ ſunt; quia valituras atque facturas ille præſciuit, cuius præſcientia falli non poteſt.* Et ſequentibus, *Proinde non fruſtra ſunt leges, obiurgationes, exhortationes, laudes, vituperationes: quia & ipſas futuras eſſe præſciuit, & valent plurimum, quantum eas valituras eſſe præſciuit, & preces valent ad ea impetranda, quæ ſe precantibus conceſſurum eſſe præſciuit.*

De ciui. Dei lib. 5. c. 9

Ibid. c. 10

Capvt XI.

Atqve hæc *de contingentia & necessitate* ac prima mediorum, (quibus diuina vtitur prouidentia) distinctione: ad alteram porro transeamus. Media enim alia sunt bona & per se ordinata, alia mala seu peccata & in se inordinata. Illa solùm & potenter efficit: hæc consultò ad bonum permittit: vtraque ordinat & ad destinatos fines regit Deus, consilio & modo sæpe occulto; sed nunquam iniusto. *Nihil enim*, ait Augustinus, *fit visibiliter aut sensibiliter, quod non de interiori atque inuisibili aula summi imperatoris, aut iubeatur aut permittatur, secundùm ineffabilem iustitiam præmiorum atque pœnarum, gratiarum & retributionum in ista totius creaturæ amplissima quadam immensaq; republica.* Qui *tertius ordinationis diuinæ modus.* Ac bona quidem tam naturæ (vt substãtias, motus actiones & perfectiones rerum) quàm morum, seu virtutes tã ciuiles quam spirituales, à Deo nõ solum ordinari, sed etiã effici, ex Sacris literis, vt ante ostendimus, & natura constat. Quia vt Deus summum bonum, ita omnis boni, & tantum boni origo & au-

[margin: De trinit. lib. 3. c. 4]

ctor est: iisque modis, quos modò explicauimus. Vnde ex communi hominum sensu definitur à Platone οὐσία ἀΐδιος τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως αἰτία, *essentia sempiterna & boni naturæ causa.* in Definitionibus. Etenim *omne munus bonum & omne donum est perfectum supernè, descendens à patre luminum: apud quem non est transmutatio, nec conuersionis obumbratio.* Iac.1.17 *Deus est lux & tenebræ in eo non sunt vllæ.* 1.Ioh.1.5 Qua de re eleganter Augustinus, *Nequaquam dubitare debemus rerum quæ ad nos pertinent bonarum causam non esse nisi bonitatem Dei: malarum verò, ab immutabili bono deficientem boni mutabilis voluntatem prius Angeli, postea hominis.* Enchirid. ad Laur.c.23 Nec obstat, quod alibi ait Dominus se *formare lucem & creare tenebras: facere pacem & creare mala.* Esa.45.6.7 *Neque enim mala,* vt ait Gregorius magnus, *quæ nulla sua natura subsistunt, à Domino creantur: sed creare se mala Dominus indicat, quum res bene conditas, nobis malè agentibus, in flagellum format: vt ea ipsa, & per dolorem quo feriunt, delinquentibus mala sint: & per naturam, qua existunt, bona.* Moral. in Iob.li.3.c. Qua de re tota grauiter & distinctè Tertullianus, *Mala dicuntur & delicta & supplicia.* Aduersus Marc.lib.2 Item, *Nos autem adhibita distinctione vtriusque formæ, separatis*

ſeparatis malis delicti & malis ſupplicij, malis culpæ & malis pœnæ, ſuum cuique parti definimus auctorem. Malorum quidem peccati & culpæ, Diabolum: malorum verò ſupplicij & pœnæ Deum creatorem: vt illa pars malitiæ deputetur, iſta iuſtitiæ mala condenti iudicia aduerſus mala delicta. De his ergo creator profitetur malis, quæ congruunt iudici. Quæ quidem illis mala ſunt, quibus rependuntur: cæterum ſuo nomine bona; quia iuſta & bonorum defenſoria & delictorum inimica atque in hoc ordine Deo digna. Mala verò ſeu peccata, quæ fiunt, Deum permittere (hoc eſt, non impedire quum poſſit) res ipſa loquitur. Nam alias ea efficeret ac probaret, aut ignoraret, aut impedire non poſſet: ſed prius iuſtitiæ, alterum ſapientiæ, poſtremum omnipotentiæ illius aduerſatur. Atque huc pertinent ſequentes Scripturæ

Gen. 20. 6 loci, *Impediui te ne peccares mihi, nec permi-*

Gen. 31. 7 *ſi, vt tangeres eam. Non permiſit ei Deus vt*

Act. 14. 16 *noceret mihi. Non permiſit cuiquam opprimere eos. Qui in præteritis ætatibus permiſit gentes*

1. Cor. 10. 13 *ſuis ipſarum viis ingredi. Tentatio vos non apprehendit, niſi humana. Fidelis Deus qui non permittet vos tentari, ſupra id quod poteſtis.* Permiſſio interim ſic malis, quæ fiunt attribui-

tribuitur: vt bonis tamen minimè derogetur. Sic Paulus ait, *Spero temporis aliquantum mansurum me apud vos, si Dominus permiserit.* Et alibi, *Atque id faciemus, siquidem permiserit Deus.* Hæc tamen differentia quod illa etiam efficiat; sed mala minimè. Cæterum *Deum peccata permittere* non inscium, nec inuitum, aut negligentem, sed *consulto* & *volentem* perspicuum est. Quia nec sapientissimus quidquam agit imprudenter, nec omnipotens mundi gubernator incuria aut inuitus. Itaq. non parum hallucinantur qui permissionem consilio & voluntati omnino opponunt. Nec propterea tamen contrarias in Deo statuimus voluntates, quia diuersa ratio contrarietatis speciem tollit. Quamuis enim Deus peccata quæ eueniunt propriè & per se non velit, aut velle possit, qua peccata sunt; quia sanctissimus: eadem tamen *κατά τι* aliquatenus per accidens vult, nimirum permittere, propter aliud, qua media sunt, & per accidens sapientiæ diuinæ rationem habent boni. Sic Iosephi venditio; Iobi afflictio, Achabi deceptio, filiorum Heli, Rechabeami, Amaziæ, contumacia, Semei maledictum, Christi crucifixio,

1.Cor.16.7 Hebr.6.3 Gen.45.8 Iob. 1.17. 1.Reg.22. 1.Sam.2.2 1.Reg.12. 2.Par. 25. 2.Sam.16. Esa.53.10

Matth. 8. 32 cifixio, Gergeſenorum vaſtatio, peccata fuerunt hominum & Satanæ grauiſſima: at eadem tamen, quamuis alia ratione, Deum iuſtè voluiſſe Scriptura demonſtrat. Nec conſultò ſolùm ſed etiam *ad bonum* mala permittit Deus: quia ſummi boni perpetuò bona mens & bonus animus. Eoque à peccato in permiſſione illius omnino immunis eſt. Quandoquidem impedire, hominum inſtar, non tenetur maximus; nec niſi ad bonum permittere decreuit ac permittit optimus.

Enchirid. ad Lauren. c. 27 Qua de re præclarè Auguſtinus *Melius enim iudicauit de malis bene facere, quàm mala nulla eſſe permittere.* Et poſtea,

Ibid. cap. 96 *Non ergo fit aliquid niſi omnipotens fieri velit vel ſinendo vt fiat, vel ipſe faciendo. Nec dubitandum eſt Deum facere bene etiam ſinendo fieri quæcunque fiunt malè. Non enim hoc niſi iuſto iudicio ſinit. Et profectò bonum eſt, omne quod iuſtum. Quamuis ergo ea quæ mala ſunt, non ſint bona: tamen vt non ſolùm bona, ſed etiam ſint & mala, bonum eſt. Nam niſi eſſet hoc bonum, vt eſſent & mala, nullo modo eſſe ſinerentur ab omnipotente bono. Cui procul dubio quàm facile eſt, quod vult facere, tam facile eſt, quod non vult eſſe, non ſinere. Hoc niſi credamus*

damus periclitatur ipsum nostræ fidei confessionis initium: qua nos in Deum Patrem omnipotentem credere confitemur. Neque enim veraciter ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia quidquid vult, (adderem, aut potest velle) *potest, nec voluntate cuiuspiam creaturæ, voluntatis omnipotentis impeditur effectus.*

CAPVT XII.

ATQVE hæc de peccati permissione: cuius adiunctum necessarium est ordinatio illius & regimen. Quo sensu *permissionem* peccati, *efficacem* nonnulli, non simpliciter: sed quodam modo nominant: non quod peccatum Deus efficiat; sed ordinem illius. Non enim pro libidine Satanæ & hominum, peccata quouis tempore, aut modo aut in quemuis erumpere aut postea promiscuè grassari permittit Deus: sed inde ab initio ad fines vsque destinatos ordinat ac dirigit. Nam vniuersa & singula consilia moderatur, voluntates flectit, conatus vertit huc illuc, euentus temperat pro arbitrio suo: vt antea copiosè demonstrauimus. Itaq. *ordinationis peccati* non minus quàm boni,

Beza Tom. 1. De æterna Præd. pa. [illegible]

boni, *partes* sunt duæ, principium quod in consiliorum voluntatum & conatuum regimine situm est: & perfectio quæ in euentuum ad fines decretos gubernatione consistit. Quare à veritatis scopo aberrant plurimùm qui aut otiosam omnino permissioné statuunt: aut concesso euentus regimine principium peccati ab ordinatione diuina eximunt. Vtrumque enim diuinitus ordinari & regi non tantùm ex iis, quæ supra disseruimus, sed ex aliis etiam expressioribus Sacrarum literarum testimoniis constat. Qualia è multis sunt hæc Gen. 45. 8. *Non vos misistis me huc, sed Deus ipse.* Exod. 4. 21. *Et ego indurabo cor eius, vt non dimittat populum* Exod. 9. 12. *Et indurauit Iehoua cor Pharaonis, neque obediuit eis quemadmodum locutus fuerat Iehoua ad Mosem.* Exod. 14. 17. *Ecce ego induro cor Ægyptiorum & ingredientur post eos* Deut. 2. 30. *Et noluit Sihon rex Hisbon, vt transiremus per se: indurauerat enim Iehoua Deus tuus spiritum eius & obfirmauerat cor eius vt daret eum in manum tuam.* Ios. 11. 20. *A Iehoua enim fuit quòd obfirmabant cor suum ad occurrendum bello Israëli, vt internecioni deuoueret illas, nec fieret illis gratia: sed vt perderet*

deret eas, quemadmodum præceperat Iehoua Mosi. 1.*Sam.*2.25. *Et non audiuerunt vocem patris sui: quia volebat Iehoua occidere eos.* 1.*Sam.*16.15. *Spiritus autem Iehouæ recessit à Saule & terruit eum Spiritus malus à Iehoua.* 2.*Samuel.*12. 11. 12. *Sic dixit Iehoua, En ego suscitaturus sum aduersus te malum de domo tua, tollamq; vxores tuas in oculis tuis & dabo proximo tuo, dormietq; cum vxoribus tuis in oculis Solis huius. Tu enim fecisti abscondite: ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israël & in conspectu Solis huius.* 2.*Sa.* 16.10. *Dominus enim præcepit Semei, vt malediceret Dauidi: & quis est qui audeat dicere quare sic fecerit?* 2.*Sam.*24.1. *Et addidit furor Iehouæ irasci contra Israëlem & concitauit Dauidem in eos dicendo, vade numera Israëlem.* 1.*Reg.*12.15. *Et non exaudiuit rex populum, fuit enim causa à Iehoua, vt confirmaret verbum suum quod locutus fuerat ipse per manum Abiæ Silonitæ ad Ieroboam filium Nebat.* 1.*Reg.*22.23. *Nunc ergo dedit Iehoua Spiritum mendacij in ore omnium istorum Prophetarum tuorum.* 2.*Par.* 11.4. *Sic dixit Iehoua, Ne ascendatis neque pugnetis contra fratres vestros: reuertimini quisq; in domum suã: quia à me facta est res ista.* 2.*Par.*25.20.

Et non acquieuit Amazias: quia à Deo erat vt traderet eos in manum. Iobus cap. 1. 21. non ait, Dominus dedit: Diabolus abstulit; sed, *Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum. Iob.* 19.21. *Manus Dei tetigit me Psal.* 105.25. *Conuertit cor eorum, vt odio haberent populum suum, vt machinarentur dolos in seruos eius. Esa.* 6.10. *Impingua cor populi huius & aures eius aggraua & oculos eius claude: ne forte videat oculis suis & auribus suis audiat & corde suo intelligat & conuertatur & sanet eum Esa.* 10.15. *An gloriabitur securis aduersus secantem ipsa? an magnificabitur serra aduersus eum qui ipsam agitat? Esa.* 19.14. *Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis & errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo Esa.* 63.17. *Quare fecisti nos errare Iehoua, à viis tuis: recedere fecisti cor nostrum à timore tui. Ezech.* 14.9. *Propheta quum errauerit & locutus fuerit verbum ego Dominus decepi Prophetam illum. Eze:* 24.21. *Sic ait Iehoua ecce ego prophanaturus sum sanctuarium meum, excellentiam roboris vestri desiderium oculorum vestrorum & cui indulget anima vestra: etiam filij vestri & filiæ vestræ quas reliquistis, gladio concident. Act.* 2.27. *Hunc definito illo consilio & præscientia*

Dei

Dei deditum, quum accepistis, manibus sceleratis cruci affixum interemistis. Act.3.17.18. Scio vos per ignorantiam ista fecisse sicut & primores vestros: Deus autem quæ prænunciauerat per os omniũ Prophetarum suorum Christum suum perpessurum, ita impleuit. Ro.1.26. Tradidit illos Deus fœdis affectibus. Ro.9.18. Cuius vult, miseretur: quem vult, indurat. 2.Thes.2.11. Ideo igitur mittet eis Deus efficaciam deceptionis, vt credant mendacio. 1.Petr. 3.17. Melius enim est vt bene agentes, si ita velit Dei voluntas, malis afficiamini, quàm malè agentes. 1.Pet.4.19. Qui malis afficiuntur ex voluntate Dei. Sed testimoniorum satis: ex quibus omnibus liquere existimo, non ea solùm quæ bona sunt, sed peccata quoque, diuina gubernatione ordinari & omnino dirigi. Quod & Augustinus, cuius apud orthodoxos grauissima semper habita est auctoritas, pluribus in locis, disertè testatur ac comprobat. Qualia inter cætera sunt hæc, *Nam*, inquit, *& vitiorum nostrorum non est auctor Deus, sed ordinator est: quum eo in loco peccatores constituit & ea perpeti cogit, quæ merentur. Ad hoc valet, quod oues ponuntur ad dextram, hœdi ad sinistram. Quædam ergo & facit &* De Gen. ad lit. c.5

ordinat: peccatores autem, in quantum peccatores, non facit sed ordinat tantùm. Et alibi
De ciui. Dei lib.14.c.26 Deum appellat, *creatorem omnium naturarum, voluntatum autem bonarum adiutorem ac remuneratorem, malarum autem relictorem & damnatorem, vtrarumque ordinatorem.*
Ibi.lib.5.c.9 Et præcedentibus, *In eius voluntate summa potestas est: qui creatorum spirituum voluntates bonas adiuuat, malas iudicat, omnes ordinat: & quibusdam tribuit potestatem, quibusdam non tribuit. Sicut enim omnium naturarum creator est, ita omnium potestatum dator non voluntatum. Malæ quippe voluntates ab illo nõ sunt, quoniam contra naturam sunt, quæ ab illo est.* Atque huc etiam pertinet
Lib.1.c.10 quod in Confessionibus ait, *Et tamen peccabam Domine Deus ordinator & creator omnium: peccatorum autem tantummodo ordinator.* Sic enim locum illum, qui vulgò vitiosè legitur, *Tantum non ordinator*, restituendum omnino censeo: vt ex reipsa & iis quæ adduximus aliisque eiusdem auctoris sententiis constat. Nec dubito, quin compendio literarum, *Tantummõ*, scriptum fuerit: quod librariorum incuria in, *Tantumnõ*, abierit. Sic etiam Fulgentius, qui Augustini sententiis adeo delectatus est,

est, vt eas pluribus in locis non tam imitatus sit, quàm expresserit, *Mala verò*, inquit, *futura opera illorum, quos non prædestinauit ad regnum, sed ad interitum, præsciuit potentissima Deitate & ordinauit prouida bonitate.* Ad Monimum lib. 1 cap. 24

Et alibi, *Deus itaque licet auctor non sit malarum cogitationum, ordinator tamen est malarum voluntatum: & de malo opere cuiuslibet mali, non desinit ipse bonum operari. Nec in ipsis iniustæ voluntatis operibus deserit operum suorum iustum ordinem: quia & hoc in ipso ordine habet, quod malam iustè deserit voluntatem. Quam tamen sic, in suis malis operibus à se discedentem, deserit; vt ibi permittentis Dei operatio bona non desit: dum & in peccatis voluntate iniusta implet ipse iustitiam, & de malo quo peccantem iudicat, quibus ipse vult beneficium prorogat.* Atque huius ordinationis gratia fit, vt ea quæ à Satana hominibusque promanant mala, etiam Deo, quamuis alia ratione, passim in Sacris litteris ascribantur. Nam vt è multis pauca delibemus, sic Pharao & à se & à Deo induratus dicitur: Iobi bona & à Chaldæis Diaboli instinctu & à Domino ablata: Satanas Dauidem incitauit vt populum superbè numeraret; idemque Deo Ibid. c. 26 Exod. 7. 13. & 4. 21 Iob. 1. 12. 17. 21 1. Par. 21. 1 2. Sam. 24. 1

 attri-

2.Sa.16.10 11 attribuitur: Semei ſcelerate Dauidi maledixit, & Dominum ei præcepiſſe fatetur Dauid: 1.Reg.22.23. Ezech.14.9 Satanas & pſeudoprophetæ populum decipiunt; quod Deus etiam ſibi vendicat: denique quemadmodum Eſa.10.12 crudelis Iudææ vaſtatio Sancheribo, & Iere.48.10 excidium Moabitarum Chaldæis aſcribitur; ſic vtrumque *Dei opus* appellatur. Verum enimuero non ea mente hæc dicuntur diuinitus, quod illorum & ſimilium auctor ſit Deus, quâ peccata ſunt, (nam eatenus permittit ſolùm) ſed ratione ſubiecti & ordinationis illius. Quia ad eandem actionem Deus homines Satanas concurrunt variè, ſine vlla diuinæ iuſtitiæ & maieſtatis macula. Nam actio per ſe & regimen à Deo eſt, tanquam cauſa primâ: à creatura, vt ſecunda: vitium Lib 1.ad Monimum cap.19 verò à creatura ſola. *Quod poteſt Deus punire, non facere:* vt ſcitè monet Fulgentius. 2.Petr.2.8 2.Tim.4.18 Etenim quum ea quæ perpetrantur peccata ſint ἔργα ἄνομα actiones aut *opera contra legem Dei*; vnde *opera mala* appellantur: tria in illis ſunt obſeruanda, materia in qua hærent, forma, & adiunctum regimen. *Materia ſeu ſubiectum peccati* ſunt actiones, eæque aut internæ & animi,

nimi-

nimirum mentis, voluntatis, affectuum: aut externæ & corporis. Vnde peccata ex Augustino vulgo definiuntur *facta, dicta, concupita contra legem Dei. Forma peccati,* est ἀνομία violatio legis: quæ non est proprium actionis, sed accidens & singularis illius ἀταξία ordinis naturalis perturbatio, cum actionis in se consideratæ, tum ratione finis debiti. Siquidem actionis integritas ita corrumpitur: & ordo illius, ad finem legitimum, tollitur. Adiunctum denique regimen est peccati ad bonum vniuersi, per accidens prouidentiæ diuinæ, εὐταξία iusta ordinatio. Primùm igitur peccati subiectum, vt per accidens peccati malum, sic per se bonum est: eoque promanat à Dei prouidentia, non solum vniuersali (qua tanquam causa prima creaturas & operationis principia ac facultates à se primùm inditas sustentat ac continuat) sed etiam particulari; qua vt agens liberrimum singula pro arbitrio variè permouet. Nam Deus omnis motus & actionis, (qua naturalia, non qua vitiosa) omnisque boni citra controuersiam origo & auctor est. *In ipso enim viuimus, mouemur & sumus.* Idque doctè & eleganter demon-

Contra Faustum lib. 22 cap. 27

Act. 17. 28

Enchirid. ad Lauren. c. 12 ſtrat Auguſtinus, *Naturæ igitur omnes*, inquit, *quoniam naturarum prorſus omnium ſummè conditor bonus eſt, bonæ ſunt.* Item, Ibid. c. 13 *Omnis namque natura, etiamſi vitioſa eſt; inquantum natura eſt, bona eſt: in quantum vitioſa eſt, mala eſt.* Et alibi, Contra adverſar. legis cap. 5 *Quod enim malum eſt per vitium, profectò bonum eſt per naturam. Vitium quippe contra naturam eſt; quia naturæ nocet: nec noceret, niſi bonum eius minueret. Non eſt ergo malum niſi priuatio boni: ac per hoc nuſquam niſi in re aliqua bona, etſi non ſummè bona (quoniam ſummè bona incorruptibilis & immutabilis perſeuerat, vt Deus eſt) non tamen niſi in bona: quoniam non noceret niſi minuendo quod bonum eſt. Ac per hoc, bona ſine malis eſſe poſſunt ſicut ipſe Deus & quæq; ſuperiora cælestia: mala verò ſine bonis eſſe non poſſunt.* Hinc igitur conſtat etſi peccatum non poſſit eſſe in ſe bonum, bonum tamen illius eſſe ſubiectum. Deinde & ordinatio illius iuſta eſt: quia ex puro auctore, bono fine, & modo promanat. Quæ tria ad perfectioné operis requiruntur. Nec enim ſanctitati diuinæ quidquam derogat, quod peccata ordinet: ſed ſapientiam & bonitatem illius demonſtrat, quod ea quæ creaturæ culpa in-

ordinata

ordinata sunt, in ordinem creator redigat. *Sicut enim*, ait augustus ille scriptor, *bono vti malè, malum est: sic malo bene vti bonum est.* Et alibi, *Sicut iniqui malè vtuntur bonis operibus Dei: sic contra Deus bene vtitur malis operibus iniquorum.* Vt enim medicus venena non procreat, sed ad corporis incolumitatem venenis probè & cum laude vtitur: sic & Deus peccata non efficit, sed ad bonos fines bonoque modo semper dirigit: quamuis ea non semper assequamur. *Quia iudicia Dei sunt abyssus multa.* Adeo vt non immeritò exclamet Apostolus, *O profunditatem diuitiarum tum sapientiæ, tum cognitionis Dei! quàm inscrutabilia sunt eius iudicia & eius viæ inperuestigabiles!* Fines autem sunt varij: è quibus præcipuos & communiores recensebimus. Ac primùm si reprobos spectes, proximus finis est, iusta eorum patefactio & pœna; quam aut sibimet inferunt, aut ab aliis ferunt: remotior est merita damnatio & interitus. Sic gentiles tradente Deo fœdis suis affectibus mancipati, *mercedem quam oportuit, erroris sui in sese receperunt.* Et quia multi *amorem veritatis non receperunt, propterea mittet illis Deus efficaciam deceptionis,*

August. De peccat. remiss. l. 1. c. 29

In Euang. Ioh. tract. 27

Psal. 36. 7

Rom. 11. 33

Ro. 1. 26. 27

2. Thess. 2. 10 11. 12

nis, vt credant mendacio: vt damnentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed acquie-
1.Re.22.23 *uerunt in iniustitia.* Sic Deus Satanæ & pseudoprophetarum mendacia occulto prouidentiæ fræno (quod præceptum metaphoricè dicitur) effrænatam Achabi impietatem iustissimè puniuit. De quo
Moral. in Iob.lib.25. cap.12 argumento eleganter & distinctè Gregorius magnus, *Omne quippe peccatum, quod tamen citius pœnitendo non tergitur, aut peccatum est & causa peccati: aut peccatum & pœna peccati. Peccatum namque quod pœnitentia non diluit, ipso suo pondere mox ad aliud trahit. Vnde fit vt non solùm peccatum sit, sed peccatum & causa peccati. Ex illo quippe vitio culpa subsequens oritur: ex quo cæcata mens ducitur, vt peius ex alio ligetur. Sed peccatum quod ex peccato oritur, non iam peccatum tantummodo, sed peccatum est & pœna peccati: quia iusto iudicio omnipotens Deus cor peccantis obnubilat, vt præcedentis peccati merito etiam in aliis cadat. Quem enim liberare noluit, deserendo percussit. Non ergo immeritò pœna peccati dicitur, quod iusta desuper irrogata cæcitate, ex præcedentis peccati vltione, perpetratur. Quod videlicet agitur dispensatione superius ordinata, sed inferius iniquitate*
confu-

confusa: vt & præcedens culpa sit causa subsequentis, & rursum culpa subsequens sit pœna præcedentis. Sin pios spectes, finis ad quem peccata hominum dirigit Deus, proximus quidem est, aut conseruatio eorum in hac vita, vel in pietatis officio: aut exploratio virtutis, præsertim *vt probati per patientiam manifesti fiant, vel sibi ad spem, vel aliis ad imitationem:* aut denique castigatio vitiorum; vt meliores reddantur, quum vel ipsi peccant, vel in ipsos peccatur. Remotus verò finis est eorundem salus. Sic Deus optimus maximus sceleratam Iosephi venditionem ad peccantium fratrum conseruationem clementer conuertit. Quemadmodum & Satanæ improbitatem ad Apostolum in officio & modestia continendum, patientiam Iobi etiam nostro bono explorandam, Dauidem cum populo castigandum, salutem eorum omnium procurandam gubernauit Deus. In quam sententiam rectè Gregorius magnus *Apostatæ quippe angeli peruersa volantas est, sed tamen à Deo mirabiliter ordinatur, vt ipsæ quoque eius insidiæ vtilitati bonorum seruiant, quos purgant dum tentant.* Et alibi, *Secreto ergo dispensationis ordine,*

Aug. con Secundinum c.10
Rom. 5.4
Gen. 45.5
2. Cor. 12
Iob. 1. 11.
Iac. 5. 10.
2. Sam. 24
Moral. in Iob. lib. 1 cap. 19
Ibid. lib. 3 cap. 18

ordine, unde saevire permittitur iniquitas Diaboli: inde piè perficitur benignitas Dei. Ele-
m.1. gantissimè verò Basilius magnus Συγκεχρή-
ai.quòd σατο οὖν αὐτοῦ τῇ πονηρίᾳ εἰς γυμνάσιον τῶν
us non ἡμετέρων ψυχῶν ὁ σοφὸς καὶ προνοητικῶς
uctor οἰκονομῶν τὰ ἀνθρώπινα· ὥσπερ ἰατρὸς τῷ τῆς
cati. ἐχίδνης ἰῷ εἰς σωτηρίαν φαρμάκων κατασκευὴν ἀποχρώμενος. Hoc est, *Ille igitur sapientissimus & providentissimus rerum humanarum dispensator eius* (Diaboli) *improbitate simul utitur ad nostrarum animarum exercitationem, quemadmodum medicus viperae veneno ad salutarem medicamentorum*
Cor.11.19 *praeparationem.* Sic Paulus ait, *Oportet haereses esse, ut, qui probati sunt, manifesti fiant.*
Cor.10.13 Et alibi, *Tentatio vos non apprehendit, nisi humana. Fidelis autem est Deus, qui non sinet vos tentari, supra id quod potestis: sed praestabit, una cum tentatione, etiam evasionem.*
p.8.28 Et ad Romanos, *Novimus autem iis qui diligunt Deum, omnia simul conferre ad bonum:*
e corre- *usque adeo omnia,* ait Augustinus, *ut etiam*
one & *si qui eorum deviant & exorbitant, etiam hoc*
tia cap. 9 *ipsum eis faciat proficere in bonum; quia humiliores redeunt atq; doctiores. Discunt enim in ipsa via iusta cum tremore se exultare debere, non sibi arrogando, tanquam de sua virtute*

fiduciam

fiduciam permanendi: nec dicendo in abundantia sua, Non mouebor in æternum. Vltimus denique finis est sapientiæ, potentiæ, bonitatis & iustitiæ Dei gloria. Ad quam demonsttandam, vt Pharaonem excitauit & pios regit: sic & *omnia operatur etiam impium ad diem malum.* Porrò *modus ordinationis peccati varius est* ac sæpe occultus nunquam autem iniustus: quia à solo bono & summè iusto promanat. *Quid si,* ait Apostolus, *iniustitia nostra Dei iustitiam commẽdat, quid dicemus? Num iniustus Deus, qui inferat pœnam (humano more loquor) Absit: alioqui quomodo iudex erit Deus mundi?* Qua de re scitè Augustinus, *Scriptura ostendit non solùm bonas renatorum voluntates, quas ipse facit ex malis: verumetiam illas quæ conseruant seculi creaturam, ita esse in Dei potestate, vt eas quo voluerit, quando voluerit, faciat inclinari, vel ad beneficia quibusdam præstanda, vel ad pœnas quibusdam ingerendas, sicut ipse iudicat, occultissimo quidem iudicio, sed sine dubio iustissimo.* Generalior verò ordinationis peccati modus est duplex: quorum prior est priuatio gratiæ peccato aduersantis. Quum autem huiusmodi gratia alia sit interna, lux mentis & frænum

Psal. 30.7
Rom. 9.17
Prou. 16.1
Matt. 19.1
Rom. 3.56
De gratia libero arbitrio c. 20

frænum cupiditatum: alia externa; furoris Satanæ & mundi repreſſio: ſic & priuatio illius duplex eſt. Vna internæ gratiæ, qua mens luce & iudicio recto deſtituitur & cupiditatibus fræna ſic laxantur, vt ea tamen Deus perpetuò contineat & pro arbitrio gubernet. Atque huius priuationis ratione à quibuſdam Deus *deficiens*, *& remouens*, *prohibens* peccati *cauſa* impropriè nominatur. *Sicut accidit de domo ruinoſa quæ ſuſtentetur columna; accedit aliquis amouet columnam, cadunt lapides & ædificia de ſummo loco, ſuo pondere cadunt; quæ in ſeipſis deſcenſus habent cauſam: tamen qui aufert columnam dicitur vtcunque facere caſum: remouet enim fulcrũ, quod ruinam prohibebat. Sic Deus natura ſua bonus eſt, quatenus tamen iuſtus, vult punire peccantes; tollit gratiam & quoquo modo cauſa eorum quæ poſtea malè fiunt poteſt dici: non vera cauſa: nam ea propria eſt interior, mala ſcilicet eorum voluntas.* Etſi ab illa phraſi abſtinere malim: non quia non ſanctè ab iiſdem intelligitur, ſed propter ambiguitatem illius & inſignem aduerſariorum calumniandi libidinem: qui ſecus, quam par eſt, interpretantur. Etenim quum peccatum non ſit natura;

[Margin: ...Matt. Locis 4. §. 7. 16]

ſed

ſed naturæ vitium, vnde & *nihil* ab Augu- In Euang. Ioh. tract. 1
ſtino dicitur: non tam efficiens, quàm deficiens illius cauſa ſtatuenda eſt. Vt doctè ab Auguſtino explicatur quum ait, *Nemo ergo quærat efficientem cauſam malæ voluntatis. Non enim eſt efficiens, ſed deficiens: quia nec illa effectio eſt, ſed defectio. Deficere namque ab eo, quod ſummè eſt, ad id quod minus eſt, hoc eſt incipere habere voluntatem malam. Cauſas porro defectionum iſtarum (cum efficientes non ſint, vt dixi, ſed deficientes) velle inuenire, tale eſt ac ſi quiſquam velit videre tenebras vel audire ſilentium: quod tamen, vtrumque nobis notum eſt. neque illud niſi per oculos, neque hoc niſi per aures: non ſanè in ſpecie, ſed in ſpeciei priuatione. Nemo ergo ex me ſcire quærat, quod me neſcire ſcio: niſi forte vt neſcire diſcat, quod ſcire non ſciendum eſt. Ea quippe quæ non in ſpecie, ſed in eius priuatione ſciuntur, ſi dici aut intelligi poteſt, quodammodo neſciendo ſciantur, vt ſciendo neſciantur.* De ciui. Dei lib. 11. c. 7

Cæterum *deficiens* cauſa ὁμωνύμως ambiguè appellatur, per ſe, aut per accidens. Illa eſt, quæ in ſe à rectitudine legis debita; hæc verò quæ in alio, à gratiæ ſuæ communicatione indebita, deficit. Hic defectus peccato caret: & creatori tribui-

tribuitur: ille verò peccatum est, & creaturæ soli conuenit. Qua de re subiicit Augustinus, *Hoc scio naturam Dei nunquam, nusquam, nulla ex parte posse deficere: & ea posse deficere, quæ ex nihilo facta sunt. Quæ tamen quanto magis sunt, & bona faciunt: tunc enim aliquid faciunt, quum causas habent efficientes: inquantum autem deficiunt, & ex hoc mala faciunt (quid enim tunc faciant nisi vana?) causas habent deficientes.* Sic postea cap. 9. *Quum ergo malæ voluntatis efficiens naturalis, vel, si dici potest, essentialis nulla sit causa (ab ipsa quippe incipit spirituum mutabilium malum, quo minuitur atque depravatur naturæ bonum) nec talem voluntatem facit nisi defectio, qua deseritur Deus: cuius defectionis etiam causa vtique deficit.* Quam Augustini sententiam nostri approbant etsi & alia declarationis ergo adiiciant.

Caluinus De æterna Dei prædest. opusc. p. 998

Hinc doctissimus Theologus, *vt verè ab Augustino dictum libenter amplector, In peccato, siue in malo, nihil esse positiuum.* Atque hac ratione doctè vulgò dicitur, *Priuationem rectitudinis actiuè sumptam esse posse à Deo; non autem passiuè:* quia illa est iusta pœna: hæc iniusta culpa. Atque hæc prima est priuatio, gratiæ nimirum internæ.

Altera

Altera verò est, externæ gratiæ; qua mortales Satanæ & mundi iniuriis, non absolutè, sed definitis à Deo iudice & temporis & modi limitibus, variè exponuntur. Quod ex Iobi & Achabi historia liquet, Iob.1.12 & 2.6 & Gergesenorum calamitas demonstrat. 1.Re.22.22 Etenim si ne in porcos quidem sæuire Satanas potuit, nisi data à Christo venia: Matth.8.31 quantò minus in homines? Itaque Diabolus *efficax* quidem *est in incredulis*: atq. Ephes.2.2 operatur in iis, quod vult; sed non quantum vult. Quidquid enim Deo permittente ac gubernante mali facit, illud vult, quia malus: non autem quidquid vult, illud perficit: quia insatiabilis in eo malefaciendi libido & determinata diuinitus potestas. In quam sententiam grauiter & rotundè Augustinus, *Quia*, inquit, *sicut* De ciui. Dei lib.2.c.23 *ipsi mali homines in terra: sic etiam illi* (immundi spiritus) *non omnia quæ volunt facere possunt, nisi quantum illius* (Dei) *ordinatione sinuntur. Cuius plenè iudicia nemo comprehendit: iustè nemo reprehendit.* Et Gregorius magnus, *Omnis voluntas Diaboli in-* Moral. in Iob. lib.18 cap.1 *iusta est & tamen permittente Deo omnis potestas iusta. Ex se enim tentare quoslibet iniustè appetit; sed eos qui tentandi sunt, prout*

G *tentandi,*

tentandi, non nisi tentari Deus iustè permittit. Atque hic prior est ordinationis peccati modus. Alter verò est bonarum occasionum oblatio: quibus impij ad peccata perperam abutuntur. Quales sunt intùs bonæ cogitationes, aut ordinariæ ex communibus naturæ principiis, institutione, experientia; aut extraordinariæ & immediatè singulari Dei instinctu excitatæ: foris, tùm dicta, vt præcepta, narrationes, promissiones, minæ; tum facta cæteraque quæ in sensus incurrunt. Atque hinc facile perspicitur sana mente à D. Martyre dictum, *Indurationem esse effectum iræ & vltionis Dei, siue à Deo ipso, vt loqui solent, immediatè: siue per Diabolum: siue per hominem exerceatur.* Nam immediatè Deus indurare potest, priuatione gratiæ iusta & interna atq. admirabili bonarum occasionum & cogitationũ oblatione. Ad quam sententiam illustrandam præclarum illud ac celebre Augustini dictum pertinet: *Facit hæc miris & ineffabilibus modis, qui nouit iusta sua iudicia non solùm in operibus hominum, sed & in ipsis cordibus operari: qui non facit voluntates malas: sed vtitur eis vt voluerit, quum aliquid iniquè velle non possit.*

Comment. ad Rom. 9

Contra Iulianum lib. . cap. 3

Nec

Nec Deo iniurius Martyr, quod postea addit, *Clamant absurdum esse, Deum ponere causam indurationis: at velim ex ipsis audire in quem articulum fidei hoc absurdum incurrat?* Etenim induratio, vt multa, & peccatum est & pœna peccati. Illius causa dici non potest propriè; sed tantùm per accidens, & occasio qua creaturæ abutuntur, vt modò ostendimus: huius verò optimè; quia, quum Deus summus & iustus sit iudex, pœna omnis, qua pœna, proprium iustitiæ illius opus est. Sic ait Augustinus, *Tradit ergo Deus in passiones ignominiæ, vt fiant quæ non conueniant: sed ipse conuenienter tradit, & fiunt eadem peccata supplicia præteritorum & suppliciorum merita futurorum: sicut tradidit Achab in pseudoprophetarum mendacium, sicut tradidit Roboam in falsum consilium.* Et alibi, *Etsi sunt quædam, quæ ita peccata sunt, vt pœnæ etiam sint peccatorum (vnde dictum est, Tradidit illos Deus in reprobam mentem, vt faciant quæ non conueniant) non ibi peccatum Dei est, sed iudicium.* Sed vt eò vnde digressus sum redeam: sic Deus peccatores mouet & bonas occasiones offert malis, vt interim à mali contagione vtrimq. sit immunis. Vt enim con-

Contra Iulianum lib. 5. cap. 3

De præd. sanct. c. 10

spicuus hic Sol radiis suis flores & sordes æquè feriens, ex illis odorẽ suauissimum, ex his verò teterrimum elicit: sic & inconspicuus ille Sol noster Deus, eadem sæpe ratione prouidentiæ suæ radiis & bonos & malos permouet: sed, pro vario eorum ingenio, ex illis quam inseuit pietatem; ex hisce, quam non effecit, sed inuenit impietatem, in lucem iustè educit. Et vt aër sole per vitrum coloratum pellucente, lumen habet à sole, sed colorem à vitro: sic actiones humanæ à Deo habent vt sint & ordinatæ sint; ab hominis vitio, vt malæ sint. Quamobrem in eodem argumẽto accusatur ac sæpius punitur creaturarum scelus & laudatur Dei iustitia: *quæ etsi iusto ordine, iniustum aliquid fieri iustè permittit, inultum tamen abire non sinit.* Quod vel ex hisce testimoniis perspicuum est. *Gen.* 50.20. *Vos cogitastis aduersus me malum, Deus autem cogitauit illud in bonum: vt faceret secundùm diem hanc.* *Deut.* 13.2.3. *Si dixerit Propheta, Eamus & consequamur Deos alienos, non audies vocem eius: quia tentat vos Dominus, vtrum diligatis eum. Propheta autem ille interficiatur: quia locutus est vt vos auerteret à Domino Deo vestro.*

Greg. Magn. Moral. in Iob. lib. 16 cap. 36

*Iob.*1.21. *Dominus dedit, Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum. Esa.*10.5.6.7. *Assur virga furoris mei & virga quæ est in manu eorum, est ira mea. Ad gentem impiam mittam eum & super populum furoris mei mandabo ei, vt spoliet spolia & prædetur prædam & ponat eum in conculcationem, sicut lutum platearum. Ipse autem non sic existimabit, nec cor eius ita reputabit, sed ad perdendum erit cor eius. Et vers.*12. *Et erit quum compleuerit Dominus omne opus suum in monte Sion & in Ierusalem visitabo super fructum magnitudinis cordis regis Assur. Luc.*22.22. *Filius hominis quidem, prout definitum est, vadit: verumtamen væ homini illi per quem proditur.* Idem egregiè illustrat Augustinus. *Facta est*, inquit, *traditio à Patre: facta est traditio à Filio: facta est traditio à Iuda. Vna res facta est: sed quæ res discernit Patrem tradentem Filium, seipsum Filium tradentem & Iudam discipulum, tradentem magistrum suum? Quia hoc fecit Pater & Filius in Charitate: fecit autem hoc Iudas in proditione. Videtis quia non, quid faciat homo, considerandum est: sed quo animo & voluntate faciat. In eodem facto inuenimus Deum Patrem, in quo inuenimus Iudam: Patrem benedicimus,* In epist. Ioh. Tractatu 8.

 Iudam

Iudam detestamur. Quare Patrem benedicimus, Iudam detestamur? Benedicimus charitatem, detestamur iniquitatem. Quantum enim præstitum est generi humano de tradito Christo? nunquid hoc cogitauit Iudas, vt traderet? Deus cogitauit salutem nostram, qua redempti sumus: Iudas cogitauit pretium quo vendidit Dominum: Filius ipse cogitauit pretium quod dedit pro nobis: Iudas cogitauit pretium, quod accepit vt venderet. Diuersa ergo intentio, diuersa facta facit. Quum sit vna res ex diuersis eam intentionibus si metiamur, vnum amandum, alterum damnandum: vnum glorificandum alterum detestandũ inuenimus. Sic idem

De natura boni c. 32

& alibi, *Iniustum enim non est, vt improbis accipientibus nocendi potestatem, & bonorum patientia probetur & malorum iniquitas puniatur. Nam per potestatem Diabolo datam & Iob probatus est, vt iustus appareret, & Petrus tentatus est, vt non de se præsumeret, & Paulus colaphizatus, ne se extolleret, & Iudas damnatus, vt se suspenderet. Quum ergo per potestatem quam Diabolo dedit, omnia iustè ipse Deus fecerit, non tamen pro his iustis factis, sed pro iniqua nocendi voluntate, quæ ipsius Diaboli fuit, ei reddetur in fine supplicium, quum dicetur impiis, qui eius nequitiæ consentire*

tire perseuerauerint, Ite in ignem æternum, quem parauit Pater meus Diabolo & Angelis eius. Hisce consentit Fulgentius, *Bene*, ait, *quippe malis interitus à Deo redditur, quamuis sit malus interitus eis, qui nunc iustè deseruntur & postmodum iustè torquebuntur. In talibus enim Deus iudicium suum desertione inchoat, cruciatione consummat. Nam & hoc tempore, quo discedentes malos deserit Deus, non operatur in eis, quod ei displicet; sed operatur per eos, quod ei placet: postmodum eis redditurus, quod ab eius iustitia merentur. Recipient enim non pro eo, quod Deus bene vsus est eorum operibus malis: sed pro eo, quod ipsi malè abusi sunt Dei operibus bonis.* Quamobrem etsi eadem opera Satanæ hominibus & Deo tribuantur, peccati tamen auctor Deus minimè constituitur. Nam diuersa natura, finis & modus voluntatem actionesque Dei & malorum distinguunt. Ea enim omnia in Deo, summè bono pura puta sunt, in malis verò mala: ideoque in illo laudem, in hisce supplicium promerentur. Nec aliud sensit D. Caluinus (etsi id mirificè exagitent) quum ait, *Quæ perperam & iniustè ab hominibus fiunt, eadem recta & iusta esse Dei opera.* Quod non so-

Matt. 25.4[1]

Ad Gnor[...] mum lib. [...] cap. 27

Opusc. [...] æterna p[...] dest. pa. 9[...]

lùm ex apologia contra Caſtellionem: verumetiam ex aliis eiuſdem auctoris ſententiis demonſtrari poteſt. Non enim ex charitate tantùm, quæ viro de ecclesia Dei optimè merito debetur, ſed certo etiam iudicio in meliorem partem hoc dictum & ſimilia interpretamur. Quod ex iis quæ producemus teſtimoniis omnibus citra præiudicium attentis; fiet perſpicuum.

mment. *Quod verò Deus*, inquit, *excæcare atque in*
ſa.44.18 *reprobum ſenſum tradere dicatur, patet ex variis Scripturæ locis, nempe quùm lucem Spiritus ſui aufert & fræna laxat hominum libidini, vt nulla amplius ratione cohiberi poßint: Satanam quoque armat efficacia erroris, vt neque ab eius inſidiis caueant & fallaciis obnoxij ſint, qui recuſarunt veritati parere.* Et
d.c.19.14 alibi, *Itaque quum Deus homines excæcat aut reprobat, ſæuitiæ accuſari non poteſt. Iuſta enim improbitatis & nequitiæ eorum pœna eſt, nec poteſt auctor mali dici, qui ſcelera puniendo iuſtè agit. Nunc ad puniendi modum veniamus. Permittit eos Satanæ puniendos. Ipſe enim eſt qui propriè permiſcet Spiritum vertiginis & prauitatis: ſed quia nihil agit niſi mandato Dei, propterea Deus ipſe id agere dicitur, quod Satan agit. Nam quod vulgò dicunt fieri per-*

miſſu

missu Dei, nimis friuolum est effugium. Plus enim expreßit Propheta nempe inflictam à Deo hanc pœnam, quod iustus sit iudex. Agit ergo Deus per Satanam vt iudex per carnificem, iustasq; pœnas sumit, de iis qui ipsum offenderunt. Et vt alia omittam præclarè ac rotundè in Institutionibus suis, senten- Lib.2.c.4
tiam suam orthodoxam, de hoc argumento exponit. *Quomodo*, inquit, *idem opus ad Deum, ad Satanam, ad hominem auctorem referamus; quin vel Satanam excusemus Dei consortio; vel Deum mali auctorem prædicemus? Facile, si finem agendi primum inspiciamus, deinde modum. Domini consilium est serui sui patientiam calamitate exercere: Satan molitur eum ad desperationem adigere: Chaldæi ex re aliena præter ius & fas lucrum quærere affectant. Tanta in consiliis diuersitas opus iam valde distinguit. In modo non minus est discriminis. Satanæ affligendum seruum suum Dominus permittit: Chaldæos quos ad id exequendum ministros delegit, illi permittit ac tradit impellendos: Satan alioqui prauos Chaldæorum animos venenatis suis aculeis ad perpetrandum id flagitium instigat: illi ad iniustitiam furiosè ruunt: omniaq; membra scelere obstringunt ac contaminant. Propriè ergo*
 agere

agere dicitur Satan in reprobis, in quibus regnum suum hoc est nequitiæ exercet. Dicitur & Deus suo modo agere, quod Satan ipse, instrumentum quum sit iræ eius, pro eius nutu ac imperio huc atque illuc se inflectit ad exequenda eius iusta iudicia. Omitto hîc vniuersalem Dei motionem: vnde creaturæ omnes vt sustinentur, ita efficaciam quidvis agendi ducunt: De illa speciali actione tantùm loquor, quæ in vnoquoque facinore apparet. Idem ergo facinus Deo, Satanæ, homini assignari videmus non esse absurdum: sed varietas in fine & modo facit vt illic inculpata Dei iustitia reluceat, Satanæ hominisq́; nequitia cum suo opprobrio se prodat. Atque hæc quidem de peccati permissione diuina & adiuncta Dei ordinatione. Ex quibus non adeo difficile est orthodoxorum in hac quæstione sententias conciliare, quum alij hanc Dei permissionem statuũt: alij reiiciunt. Illi enim non quamuis permissionem, sed coniunctam cum ordinatione & regimine Dei intelligunt; hi verò non simpliciter tollunt, sed nudam & à Dei regimine secretam, quam nonnulli fingunt, auersantur. Qua de re, vt alios breuitatis causa prætermittam, doctissimus D. Beza. *Permissionem*

Ad Francis. Claud. apologia altera.

enim

enim à nobis non simpliciter tolli, quum aliter in bonis, aliter per malos agat Deus, sed eo sensu duntaxat, quo & à Iuliano quondam vsurpabatur (contra quem errorem ex professo disputat Augustinus) & à nobis nunc accipitur, quasi videlicet voluntati & decreto opponatur, quoties à nobis est inculcatum? Et alibi, *Et ad hanc distinctionem spectat recte intellectum συγχωρήσεως id est permissionis nomen, tam male à nonnullis acceptum, qui Dei voluntati, id est decreto illud opponunt (quod Augustinus ante à nobis citatus copiosissime refutat) quàm recte ab iis vsurpatur, qui sic distingui volunt, Dei actionem in bonis & per bonos verè agentis, ab eodem sic per malos etiam peccantes, iusta sua iudicia exequentis, vt tamen malam in ipsis voluntatem non efficiat, neque male moueat; sed mala ipsorum voluntate bene vtatur.* Atque hinc facile colligitur, quo sensu ab eodem prouidentia paulò ante definiatur, *Vis illa Dei sapientissima & optima à cuius efficacitate cuncta cum facta tum facienda dependeant.* Itaque frustra ex eo inuidiam doctissimo viro conflare moliuntur.

Contra Iulianum lib. 5. cap. 3

Prælect. in cap. 9. ad Roman.

Ibidem.

CAPVT XIII.

ATQVE hæc quidem *de natura prouidentiæ* diuinæ pro tenuitate nostra disseruimus. Ex quibus huius *doctrinæ vsus & vtilitas* singularis elucet. Etenim sapientiæ, bonitatis & potentiæ Dei infinitæ theatrum est illustrissimum: fidei & spei fulcimentum: superbiæ & impatientiæ frænum: gratitudinis stimulus: optima denique religionis magistra. Quæ singula vt ex superioribus constant, sic & scriptis catecheticis accuratè vulgò explicantur. Quare iis illustrandis & confirmandis supersedeo, ac finem facio. Hactenus *Conciliatio doctrinæ orthodoxæ de prouidentia Dei,*
m.11.36 *ex quo, per quem, & in quem sunt omnia. Ipsi sit gloria in secula. Amen.*

FINIS.

Ad CL. V.

D. FRANCISCVM GOMARVM

S. TH. D. & Rect. Magnifi.

ODA.

O GRATA *multum pagina, quæ sibi*
Titulum regentis cuncta Dei facit,
Et Prouidentis temperari
Numinis asserit omne nutu.
O quàm vocatus, quamque ades vtilis
Arctate parua pelle licet liber,
Future multis sed medela
Pectoribus male sauciatis!
Immane dictu, tramite deuio
Quo dira multos impietas agat
Magistra falsi, fascinatis
Mentibus imperitare gaudens.
Quin ipsa voces spargere non timet
Deum negantes, aut silet hoc nefas:
Si fassa numen, quæ geruntur
Ire tamen regredique nutu
Negat supremæ mentis; at omnia
Incerta ferri; siue ea fors dedit

Dedítve

Dedítve casus fluctuari
Turbine ludibrioque vano.
Contra GOMARI *qui datur ingenî*
Fœtus, volumen mole quidem minus
At grande rebus, mox reuellet
Horribiles animis furores.
Huc ferte gressum, queîs fuit hactenus
Mens recta, gressum huc, deuius hactenus
Quos error egit, quo GOMARI
Præsidium auspiciumque ducit.
Non tam perité Mæonidem nuci
Inclusit olim dædalus artifex;
(Si vera fama est) quàm videbis
Perspicuè breuiterque paucis
Digesta chartis, singula quomodo
Connexa pendent consilio Dei,
Quæque ille cœlo, quæque terris
Arbitrio moderatur æquo.
Quæ cùm sagaci mentis acumine
GOMARE *monstras, hoc simul efficis*
Grati nepotes quod sonabunt
Ne rapiat LIBITINA *nomen.*

I. BRVNO.